

TANULMÁNYOK /ARTICLES

Európai trendek – hazai átalakulás a tervezésben. A magyarországi területi és településtervezés és változásainak értékelése az európai típusok és trendek fényében

European trends – domestic transformation in planning. Evaluation of spatial planning and its changes in Hungary in light of European models and trends

SALAMIN GÉZA

SALAMIN Géza: egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet, Gazdaságföldrajz és Városfejlesztési Tanszék; 1093 Budapest, Fővám tér 8.; geza.salamin@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0617-3175>

KULCSSZAVAK: területi tervezés; településtervezés; területfejlesztés; európaizálódás, Magyarország, Európai Unió

ABSZTRAKT: A tanulmány a rendszerváltozás után létrejött hazai területi és településtervezési rendszert és annak az utolsó évtizedben történt változásait elemzi nemzetközi perspektívában. A tervezés formáira fókuszáló kutatás a jogszabályok által meghatározott formális tervi rendszer változásainak elemzésével azt vizsgálta, hogy hol helyezhető el a magyar rendszer az európai tipológiában és a változások milyen összefüggést mutatnak az európai trendekkel, különös tekintettel az EU hatásaira. Az európai trendeket a tervezési szakirodalom fókusz témái, a területi tervezésre ható uniós irányelvek és szakpolitikai dokumentumok, ill. az ESPON-program legutóbbi a tervezési rendszereket vizsgáló felmérése alapján azonosítottuk. Ezek elsősorban egy átfogó, integráló természetű, tágabb társadalmi-környezeti célok elérését segítő koordináló tervezési forma felé mutatnak. A legtöbb kelet-közép-európai országhoz hasonlóan Magyarország is a kilencvenes évek második felében építette fel új tervezési rendszerét, jelentős részben az európai integrációtól inspirálva. A hazai területi tervezés csak nagyon széttagolt formában jött létre, elsősorban a szabályozó rendezési és az elsősorban a külső támogatásokra célzó területfejlesztés erőteljes szétválásával. A szabályozás alapú és a települési szintű tervezésben a tervi eszközkészlet módosítása, pl. az integrált stratégia megszüntetése és ágazati pozicionálása révén a legutóbbi időszakban a tervezés technikai-műszaki karaktere erősödött, az integrált településtervezés háttérbe szorult és mindinkább az építési-építészeti ágazat részévé válik. A nemzetközi trendekkel ellentétben Magyarországon a területi tervezés jellemzően nem szakpolitikák megvalósítási eszközeként, hanem fejlesztések bürokratikus akadályaként tűnik fel, ezért bővülnek a helyi-területi szintű szabályozási tervek megkerülésének lehetőségei, míg a terület- és településfejlesztési tervek kevésbé épít a hazai fejlesztéspolitika, így érvényesítő hatása csökkent a szakpolitika ígéretes ambíciói ellenére. A tervezés formáját tekintve a legutóbbi időszakban több területen a korábbi trendekhez és az európaizálódás elvi modelljéhez képest visszarendeződés figyelhető meg a tervi eszközök karakterét, a tervezés hatókörét, kiadatását illetően, míg a tervezési terek változásai erősebb összefüggést mutatnak az európai trendekkel.

Géza SALAMIN: associate professor, Department of Geography and Planning, Institute of Sustainable Development, Corvinus University of Budapest; Fővám tér 8., H- 1093 Budapest, Hungary; geza.salamin@uni-corvinus.hu; <https://orcid.org/0000-0003-0617-3175>

KEYWORDS: spatial planning; urban planning; Europeanisation; Hungary; European Union

ABSTRACT: The paper analyses the spatial planning system in Hungary that developed after the political change in 1990 and examines its transformations over the last decade from an international comparative perspective. It reveals how the Hungarian spatial planning system changed its Europeanisation process in the last decade, stepping back from the developing integrated planning system. The study focuses on the various forms of planning and assesses changes in the formal planning framework defined by legislation. The research explores how the Hungarian system can be placed in European typologies and how these changes relate to broader European trends, particularly the impact of the European Union (EU). The European trends were identified through key themes in planning literature, as well as EU directives and policy documents that influence spatial planning, alongside findings from the European Spatial Planning Observation Network (ESPON 2018) survey on planning systems. These trends predominantly indicate a move towards a coordinating form of planning that is comprehensive and integrative, aimed at achieving broader socio-environmental objectives.

Hungary, like many other Central and Eastern European countries, established its new planning system in the second half of the 1990s, largely inspired by European integration. However, spatial planning in Hungary has developed in a fragmented manner, with a distinct separation between the policies on local and supralocal planning, the regulative zoning and the spatial development, primarily focused on garnering external support. The technical aspect of planning has recently gained prominence in land use and urban planning, while integrated settlement planning has been marginalized, increasingly falling under the purview of the construction and architectural sector. The importance of spatial development planning is declining. In Hungary, spatial planning is frequently viewed not as a tool for policy implementation but rather as a bureaucratic impediment to development. This perception has led to planning reform and a greater tendency to bypass local regulatory plans at the spatial level, resulting in a decreased utilization of spatial and settlement development plans within domestic development policy. Additionally, in several areas, there has been a noticeable regression in the nature of planning instruments, their scope, and the mission of planning when compared to previous trends and the theoretical models of Europeanization. However, changes in planning spaces exhibit a stronger correlation with overarching European trends. Among the various European planning models, Hungary is distinctly shifting from the comprehensive-integrated approach toward the model of urbanism, while the regional economic planning model, which is still also strong, is primarily dependent on EU cohesion policy funding and has no real connection with private actors and developers. While there was a robust wave of Europeanization until the mid-2010s, recent developments have steered the Hungarian system away from common European practices. This shift can be attributed not only to ongoing political tensions between the EU and the Hungarian government but also to the absence of an independent profession and policy framework for spatial planning in Hungary.

Bevezetés

A kelet-közép-európai országok rendszerváltozásuk után a kilencvenes években új területi tervezési rendszereket hoztak létre. Magyarországon az 1996-os és 1997-es év törvényei a területfejlesztésről és területrendezésről (Tftv) és az épített környezet alakításáról és védelméről (Étv.) fektették le a területi ill. a telepü-

lési szintű tervezés, sok módosításuk ellenére nagyrészt máig létező rendszereit. 2023-ban mindkét terület új törvénybe került. Bár az új törvények a bennük rögzített tervi rendszerek szempontjából elsőre inkább kisebb reformnak tűnnek, mégis az elmúlt 5-10 év változásainak irányában egyfajta trendfordulót is felfedezhetünk. A hazai tudományos irodalom tartósan termékeny a területfejlesztési kérdések vizsgálatában, azonban kifejezetten a tervezési rendszer elemzéséről a kilencvenes évek végi – kétezres évek eleji fellángolás után (Faragó 2000, 2003; Lados 2001; Lux 2005; Nyikos, Horkay, Péti 2006; Péti 2011; Pfeil 1999, 2000; Rechnitzer 1995, 1997, 1998) kevés új elemzés (Salamin, Péti 2019, 2023; Buzási, Beszedics-Jäger 2025; Gere, Kocsis 2022) született. Önmagában is érdekes, hogy a hazai tudományos szakma lelkes érdeklődése a tervezés iránt hogyan „párolgott el” a kétezres évek során.

Eközben azt láthatjuk, hogy a térbeli dimenziójú tervezés irodalma – egy önálló „planning” tudományos területként – virágzik az európai szinten a társadalmi, gazdasági és egyre inkább fenntarthatósági (pl. klímaváltozással összefüggő) kihívások felértékelődő kezelési területeként, nagy hangsúlyt helyezve az EU-politikák tagállami hatásaira (európaizálódás) és az országok közötti összehasonlításokra is. A magyar tervezés viszonylag szerényen jelenik meg e vizsgálatokban, a területi tervezés európai tájképét felmérő két ESPON-projekt (2007, 2018¹) elemzési egységeként és részben néhány, kelet-közép európai régiót érintő munkában (Nowak 2025, 2023; Altrock, Günter 2017). Helyzetünk értékeléséhez és a nemzetközi diskurzushoz való hozzájárulásunk elősegítéséhez is fontosnak véljük a hazai folyamatok nemzetközi kontextusban való értelmezését, amit EU-tagságunk és a fokozódó globalizációs tendenciák mellett a nemzetközi gyakorlatból való tanulás lehetősége is alátámaszt. Ebben kihívást jelent, hogy a hazai területi, és főleg a települési tervezés fogalmi rendszere erősen „nemzeti” jellegű, alacsony nemzetközi kompatibilitással. E problematikáról és a nemzetközi kapcsolódás lehetőségeiről a *Tér és Társadalom* 2019-es számában írtunk (Salamin, Péti 2019). Jelen tanulmány a rendszerváltozás után kialakult tervezési rendszerünket és annak az elmúlt évtizedben végbemenő változásait kíséri meg az európai kontextusban pozicionálni a tervezés formai dimenziójára helyezve a hangsúlyt. Kutatásunk kérdése, hogy hol helyezhető el a magyar területi (és település-) tervezés az európai tervezési rendszer tipológiában és az elmúlt időszak változásai milyen összefüggést mutatnak a korszak domináns európai változási trendjeivel.

Viszonyítási keretként a legelterjedtebb európai tipológiát, a területi tervezési rendszerek ideáltípusainak négyes osztályozását (CEC 1997; ESPON 2007; Nadin, Stead 2013) és a releváns uniós agendák és karták iránymutatásai alapján korábbi munkánkban kirajzolt ún. Területi Tervezési Európai Modellt (TEM) (Salamin 2024) használjuk, módszertani eszközként pedig az ún. Tervezési Térképet (Salamin 2023), amely négy dimenzió mentén tesz összehasonlíthatóvá eltérő tervezési formákat. Bár a tervezés maga sokkal többet jelent a tervek készítésé-

nél² (1. ábra) vizsgálatunkban a hazai tervi eszközök³ jogszabályok által kijelölt formális rendszerére helyezük a hangsúlyt, miközben a tervezés témakörében született eddigi tanulmányokra és a szerző hazai és nemzetközi gyakorlati és kutatási tapasztalataira építve tágabban interpretáljuk azok jelentőségét. A dolgozat a tervezést formai szempontból (Salamin 2023) vizsgálja, és nem vállalkozik annak teljesítményének (valóságformáló képesség, területi kormányzási minőség) vagy témáinak értékelésére, viszont a jellemzés röviden kitér a tervezés hazai szakmai-diszciplináris helyzetére (beleértve a jogosultság kérdését) is, amely szoros összefüggésben áll a tervezés vizsgált karakterével.

Célunkból következően a tanulmányban a hazai fogalomhasználatától eltérően az európai integrációs szakpolitikai és tudományos diskurzusban fogant, és a tervezéstudományban általánossá vált „*spatial planning*” (térbeli/területi tervezés) kellően tág ernyőfogalmát használjuk, amelybe ez európai országok egészen eltérő tervezésfogalmai beleférnek (Faludi 2011) és a leginkább semlegesen fejezi ki a térbeli fejlődés tudatos alakítására (ill. a fejlődés térbeli alakítására) irányuló közpolitikai koordinációs mechanizmusokat. Az eredeti definíció szerint „a térbeli tervezés a tevékenységek jövőbeli térbeli eloszlásának befolyásolására a közsféra által alkalmazott módszerekkel azonosítható. [...] A térbeli tervezés magába foglalja az ágazati politikák térbeli hatásainak koordinálását, annak érdekében, hogy a gazdasági fejlődés a régiók között kiegyenlítettebb legyen annál, mint ahogyan az a piaci mechanizmusok által alakulna, és szabályozza a terület- és ingatlanhasználat változtatását” (CEC 1997, 24.). A térbeli tervezés (magába foglalva regionális és várostervezést is) egy széles körű elméleti és gyakorlati terület, amelynek átfogó célja az emberek jólétéhez szükséges helyek minőségének és környezeti feltételeinek javítása. A térbeli tervezési tevékenységek és folyamatok jogilag meghatározott célok, eszközök és eljárások keretein belül zajlanak. Az intézményesült tervezési rendszerek szabályozzák és irányítják a társadalmi élet térbeli szerveződését érintő többszörös és összetett vertikális (a szakpolitikai szintek közötti) és horizontális (a szakpolitikai szektorok, valamint az állami és magánszereplők közötti) interakciós folyamatokat (Janin Rivolin 2012, 63.).

Hazai beágyazottsága miatt a spatial planning tartalom kifejezésére a dolgozatban a területi tervezés fogalmat használjuk a pontosabb fordítást jelentő térbeli tervezés helyett. Ez az egységes területi tervezés – összhangban a globális nézőpontot megjelenítő ENSZ HABITAT (2018) területi- és várostervezés fogalmával⁴ is – egyaránt magába foglalja a különböző területi szinteken zajló (települési, térségi, országos), a szabályozás alapú (rendezési) és a fejlesztésorientált (terület- és településfejlesztés) tervezést, sőt az ágazati politikák területi összehangolását, és egyéb hely alapú, ill. térorientált és integrált természetű tervezési folyamatokat is. Magyar nyelvű munkánkban az általunk használt tervezés (planning) fogalmat el kell különítenünk a konkrét fizikai formákra, objektumokra irányuló (építészeti, mérnöki ill. forma-) tervezéstől (design), mellyel dolgozatunk nem foglalkozik (a fogalmakról ld. Salamin, Péti 2019).

Tervezési rendszerek nemzetközi összehasonlítása – európai tipológia

A térdimenzióban zajló tervezési politikák és ezek gyakorlatai országonként meglehetősen eltérőek (fogalmak, szintek, eszközök, szakmák) még az Európai Unió (EU) belül is. Ez az országok alkotmányos és intézményi berendezkedésének, politikai, valamint földrajzi és kulturális jellemzőinek eltéréseire vezethető vissza, amelyekbe mélyen beágyazódik a tervezés (Stead, Cotella 2011; Faludi 2011; Getimis 2012). A területi tervezés az európai integrációban tagállami kompetencia maradt, bár számos uniós szakpolitika és a tagállamok közötti együttműködések széles köre hatékonyan befolyásolják az országok tervezési gyakorlatait (Dallhammer et al. 2018), amit a területi tervezés európaizálódásaként ismer a szakirodalom. Az elmúlt huszonöt évben jelentős számban születtek az egyes országok tervezési rendszereit összehasonlító módon bemutatató és tipizáló munkák (Alterman 2001; Larsson 2006; Healy, Williams 1993; Reimer, Getimis, Blotvogel 2014; Nowak 2023; Nadin, Stead 2008; Berisha et al. 2021 stb.). A területi tervezés nemzetközi összehasonlításában komoly kihívást jelentenek az alapvető fogalmi, értelmezési és diszciplináris különbségek, a szabályozás és a gyakorlatok eltérései és ezek gyors változásai, és mindenekelőtt az, hogy e rendszerek csak többféle dimenzió mentén jellemezhetők érvényesen (Salamín 2023). Ezzel összefüggésben Nadin és Stead (2013) elutasítja az országok elkülönülő kategóriákba történő besorolásának leegyszerűsítő módját, helyette az ún. „ideáltípusok” alkalmazása mellett érvel. Ezek olyan elvi tervezési formákat írnak körül, amelyekhez képest az egyes tervezési rendszerek és gyakorlatok távolsága azonosítható. Ilyen ideálmodell az európai területi tervezési rendszerek máig legelfogadottabb négyes tipizálása, melyet először az Európai Bizottság publikált 1997-ben a tagországi tervezési rendszerek első felmérése alapján (CEC 1997), és ilyen az EU orientációit megragadó ún. Területi Tervezés Európai Modellje (TEM) is (1. ábra).

Az 1997-ben született tipológia az alábbi négy ún. tervezési hagyományt (modellt), jelöli ki, amelyek vizsgálatára azóta több felmérés és kutatás is készült (ESPON 2007; Nadin 2012; Reimer, Getimis, Blotvogel 2014; Salamín 2018, 2024):

1. A *területhasználat menedzsment*, mely a földhasználat változásainak szabályozására összpontosít;
2. A *területi gazdasági tervezés*, mely a társadalmi-gazdasági célok széles körének megvalósítására irányul, a fejlesztési folyamatok és a közberuházások irányítására összpontosítva;
3. Az *urbanizmus* hagyománya jobban építészeti kapcsolódású, és az „urban design”, városkép és az építés szabályozás kérdéseire fókuszál;
4. Az *átfogó integrált* hagyomány (teljes tervezés), melyben a tervek rendszerszintű és formális hierarchiája a különböző ágazatok összehangolására, területi koordinációra összpontosít (bővebben lásd Függelék; Nadin, Stead 2013; CEC 1997).

1. ábra: A területi tervezés négy ideáltípusa (hagyománya) és az országok besorolása 2007-ben
The four ideal types (traditions) of spatial planning and the classification of countries in 2007

Urbanizmus (Urbanism) Városépítéset, városkép- és építésszabályozás övezetekkel és előírásokkal	Területhasználat menedzsment (Land-use management) A területhasználat-változás szabályozása stratégiai és helyi tervekkel	Területi gazdasági (Regional economic planning) Gazdasági-társadalmi viszonyok, egyenlőtlenségek kezelése köz- fejlesztési és infrastruktúra-programokkal	Átfogó integrált (Comprehensive integrated) A politikák térbeli hatásainak és szereplők, szektorok koordinációja, összehangolás, tervek egységes rendszere
GR, IT, ES, CY, PT, MT, HU*	BE, IE, LU, UK, ES, CZ, MT, HU*	FR, PT, DE, HU, IE, LT, LV, NO, SE, SK, UK,	AT, DK, FI, NL, SE, DE, NO, BG, UK, BE, CH, FR, IE, LU, EE, LV, LT, HU, PL, RO, SL, SK

Jelmagyarázat: vastagított: az 1997-es, első besorolásnál már abban a kategóriában szerepelt;

*A szerző kiegészítése

Forrás: CEC 1997, ESPON 2006, Dühr et al. 2010 alapján a szerző szerkesztése

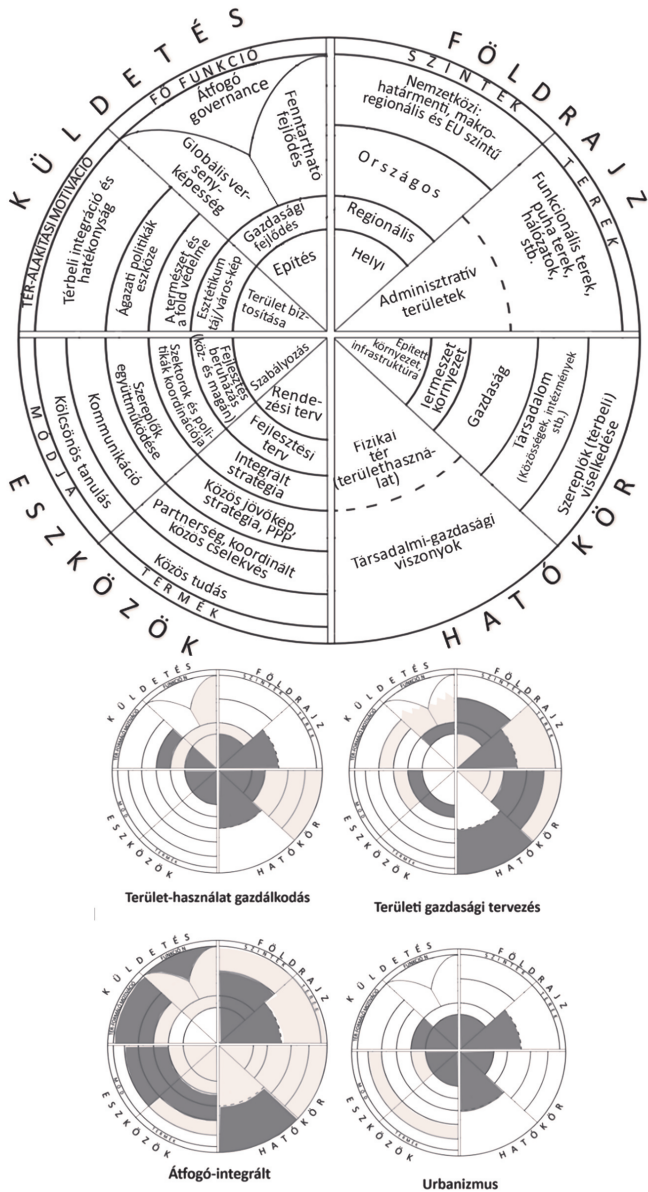
Az európai rendszerekben az első és harmadik modell az alacsonyabb, a második és negyedik pedig inkább magasabb területi szinteken jellemzőbb (ESPON 2007, ill. Függelék).

A tipológia szerint (Nadin, Stead 2013) a valóság alakításában a kemény szabályozást alkalmazó (minden szereplőre kötelező) területhasználati és a legszélesebb eszközkörre irányuló átfogó integrált tervezés a leghatékonyabb (lásd Függelék). Az átfogó integrált tervezési modell egyben a különböző típusú területi tervezési tevékenységek integrálását, az adott tér, ill. helyek fejlődését célzó, a helyi hatóságok és különböző területi politikák, sőt a közsférán kívüli szereplők különböző eszközeinek (szabályozási, beruházás, partnerség, koordináció stb.) együttes tervezését jelenti. Az országok tervezési rendszerei valamilyen mértékben mindegyik modellhez kapcsolódhatnak, de egyesekhez szorosabban, mint másokhoz (Nadin, Stead 2013; 1. ábra)

Az ESPON (2007) felmérése szerint a változási dinamikák abszolút „nyerte-se” az átfogó integrált modell volt, hiszen az eredeti 15 tagállamból hat valamiféle elmozdulást mutatott e forma irányába 1997 és 2006 között. A területi gazdasági modell felé négy, a területhasználatihoz kétfő ilyen elmozdulást detektáltak, míg az urbanizmus irányába egyet sem. Az összehasonlítási nehézségek kezelésére fejlesztett, különböző tervezési folyamatok eltérő formáinak megjelenítésére alkalmazható eszköz az ún. tervezési térkép (Salamin 2023). Ez a négydimenziós összehasonlító keret alkalmas a különböző tervezéscéltervezések, fogalmak és gyakorlatok áthidalására, a területi tervezés (akár szintenként, tervezési folyamatokként) eltérő formáinak összevetésére. Az eszköz segítségével tervezési rendszerek, konkrét tervek és tervezési folyamatok formái azonosíthatók négy dimenzió: (1) a motiváció, (2) a földrajz (tervezés terei), (3) a tematikai hatókör és (4) a tervezési eszközök mentén. Vizuális megjelenítéssel különböző formák összehasonlíthatóvá válnak. A 2. ábrán látható modellben az egyes dimenziókon belül a középponthoz közel ábrázolt opciók jelzik a hagyományosabb, keményebb⁵, míg a perem felé a puhább formákat (részletesen Salamin 2023).

2. ábra: A területi tervezési térképe: A tervezés formáinak négy dimenziója és az európai területi tervezési ideálmodellek jellemző formáinak ábrázolása

The Map of Spatial Planning: The four dimensions of planning forms and the representation of the typical forms of European spatial planning traditions

Forrás: Salamin 2023 alapján

Munkánkban a tervezés formája alatt a tervezés ezen négy dimenzióban való megjelenését értjük. A négy európai tervezési ideálmodell (hagyomány) formáját a tervezési térképen szemlélteti a 2. ábra második fele.

Európai trendek

A területi tervezés országonként eltérő, ezért az azokban zajló változások sem azonosak. Mégis megragadhatóak az EU-ban az elmúlt két-három évtizedben dominánsnak tekinthető változási trendek három forrás alapján: a tervezéstudomány bőséges európai irodalma (elmélet), az EU-szintű szakpolitikai irányelvek releváns tartalmai (az EU-üzenet) és az európai tervezési rendszerek legutóbbi átfogó elemzésének (ESPON 2018) eredményei (empirikus vizsgálat) alapján.

Korábbi munkánk (Salamin 2024,147.) az európai *tervezési szakirodalom* vizsgálata alapján négy olyan európai trendet emelt ki, amelyek a tervezési szakirodalomban különálló, vissza-visszatérő témaként jelennek meg:

1. Az ún. *governance fordulat*: a hierarchikusabb és szabályozottabb kormányzással szemben a rugalmasabb és többszereplős koordinációs kormányzás (governance) előtérbe kerülését jelenti, melynek eredményeként a területi tervezés lényegi szerepet tölt be a vertikális és horizontális koordináció, az állampolgári részvétel megteremtésében (Getimis 2012; Van Well, Schmitt 2016; Schmitt, Wiechmann 2018; Knickel et al. 2021; Berisha et al. 2021; Stead, Pálné Kovács 2016; Nadin et al. 2021);
2. A tervezés olyan új, gyakran „puha” és funkcionális tereinek megjelenése, amelyek átléphetik az adminisztratív határokat, valamint a tervezési rendszerek egyre inkább többszintűvé válása, léptékeinek változása (Faludi 2013; Gänzle, Kern 2016; Purkarthofer, Granqvist 2021; Zimmerbauer, Paasi, 2020).
3. Az EU fokozódó hatása, a területi tervezés európaizálódása (Faludi 2014, 2019; Stead 2013; Evers, Tennekes 2016; Purkarthofer 2024; Salamin 2024, 2021b; Berisha, Cotella 2024).
4. Mindezek a folyamatok egy negyedik trenddel hozhatók összefüggésbe: a *posztmodern, posztstrukturális* filozófia térnyerésével, amely a többféle valóságértelmezés és jövőformálás egyidejű elismerését, a relációs térfelfogást, a tervezés kommunikatív és narratíva alapú jellegét hozta előtérbe a tervezésben (Allmendinger 2000, 2016; Haughton et al. 2010; Garde 2018; Faragó 2003).

A fentiekhez kapcsolódik, hogy az ún. stratégiai tervezés vált dominánssá, felértékelődik az adaptációs képesség erősítése (Nadin et al. 2021), és a tervező szakember szerepe is lényegében változik meg, a szakracionális tervalkotótól a folyamatot facilitáló, szereplőket bevonó és mozgató, alternatívákat és célokhoz megoldásokat kidolgozó szakember felé (ECTP 2013, 2017). Faludi (2011) az ún.

európai területi tervezés „felnőtté válását” a kohézió, kooperáció és koherencia kulcsszavakkal emblematizálja, szorosan összefüggésben a területi kohézió céljának 2009-es bevezetésével, amely közvetetten bizonyos alapot adott egyfajta EU szintű kvázi területi tervezési politikára.

A területi tervezés, városfejlesztés szempontjából releváns *EU-szintű szakpolitikai irányelvek* és *agendák* tartalmát korábbi munkánkban (2024) elemeztük azaz a céllal, hogy megragadjuk az európaizálódásban az EU üzenetét a tagországok területi tervezési rendszerei felé. Az ennek eredményeként létrejött TEM modell öt ilyen európaizálódási változási irányt (pillért) azonosít: 1. a *tervek tartalmára* gyakorolt hatás: az EU-szakpolitikákban és diskurzusokban megjelenő célkitűzések és témák, ill. fogalmak terjedése; 2. a *tervezés „földrajzára”* gyakorolt hatás: határokat átlépő új terek, új szintek megjelenése („rugalmas és funkcionális földrajz”); 3. a *folyamatra és a szerepekre* gyakorolt hatásként jelentkezik a fent jellemzett governance fordulat következménye; 4. a *szakpolitikai logikára* gyakorolt hatás: a saját ágazatként értelmezett területi (és város-) tervezési szakpolitika helyett az átfogó-koordináló karakter erősödik; 5. a *tervezési eszközökre* gyakorolt hatás, mely során bővül az eszközök köre, és a puha és integráló eszközök kerülnek előtérbe.⁶

Az elméleti irodalomban és a szakpolitikai dokumentumokban megjelenő irányok egyaránt a hagyományos formáktól való elmozdulást szorgalmazták a tervezési térkép mind a négy dimenziójában a közepétől a peremei felé (Salamin 2024), azaz bővítik és „puhítják” a tervezés természetét (5. ábra A része). Az új területi governance-formációk és új tervezési terek kialakulásának legfőbb motiválója Nyugat-Európában elsősorban a gazdasági és társadalmi aktorok fokozódó szerepvállalása az állam mellett (Stead, Pálné Kovács 2016), míg a kohéziós politika forrásaiból leginkább részesülő – azoktól jobban függő – országokban az EU hatásai vezetnek leginkább ebbe az irányba (Salamin, Péti 2023). Az EU kohéziós politikája közvetlenül is szorgalmazza az új integrált terekben létrejövő tervezési-fejlesztési formákat (LEADER-ek, integrált területi beruházások [ITB], határon átnyúló programok, makroregionális stratégiák, CLLD stb.).

Az ESPON COMPASS (2018) projekt volt az európai országok *területi tervezési rendszereinek legutóbbi átfogó felmérése*. Ez a tanulmány szintézisében az alábbi eredményeket emeli ki a 2000-2017 közötti tendenciáikról: a kormányzati szintek közötti jelentős hatáskörmegosztási változások zajlottak, *decentralizációs és centralizációs tendenciák* egyaránt érvényesültek, és gyakori a tervezési hatáskörök „funkcionális tervezési régiókban” történő telepítése. A tervezési *eszközök köre egyre bővül* (251 féle tervezési eszköztípust azonosított Európában), leginkább helyi szinten. A jövőképalkotás és a stratégiaalkotás egyre fontosabbá válik, miközben a hagyományos szabályozó (kemény) formák is megmaradnak. A tervezési reformok és a gyakorlat innovációi leginkább az *eljárások egyszerűsítését és/vagy racionalizálását*, a nagyobb rugalmasságot, a digitális technológiához való alkalmazkodást és a polgárok fokozottabb bevonását, az *ágazati politikák integrációját*,

valamint a tervek tematikus *hatókörének kiterjesztését* célozzák (Nadin, Fernandez 2023). Az országos és helyi szintű területi tervezés több szakpolitikával hatékonyan integrálódik, míg a regionális kevésbé. Innovációk tapasztalhatók a gyakorlatban az átláthatóság és az *alkalmazkodóképesség* erősítésére, *rugalmasabb eszközök* létrehozására is. A gyakran puhább formák felé való elmozdulás azonban nem jelenti a formalizált tervezési rendszerek leépítését egyfajta dereguláció jegyében. Az *EU kohéziós politikája* azon országokban hatott erősen a tervezésre, amelyek abból jelentős finanszírozást kaptak. Az újabb tagállamok a területi tervezésről és a területi kormányzásról szóló általános diskurzusban fogékonyabbak voltak az uniós koncepciókra és elképzelésekre (ESPON 2018, VII-X.).

A fentiekből látható, hogy az elméleti irodalom, a szakpolitikai dokumentumok üzenetei és jelentős részben az empirikus vizsgálat is sok tekintetben azonos irányba mutatnak. Bár a tervezési rendszerek és gyakorlatok országok közötti homogenizálódását a kutatók rendre cáfolják (Stead 2013; Purkarthofer 2024; Cotella 2020), a változások irányait illetően a szakpolitikai-tudományos diskurzusokban egyfajta konszenzus sejlik fel. Ennek megfelelően a területi tervezés szerepe immár a *beruházások ösztönzőjeként*, valamint az erőforrások elosztásának *stratégiai keretként* kerül előtérbe, összekapcsolja és *integrálja a köz- és a magánszektor, összehangolja az ágazati politikákat*. Ez az átalakulás egy olyan szakpolitikai pozíció felé vezet, amelyben a területi tervezés-fejlesztés egyre kevésbé egy elkülönült, önálló politikai ágazatként van jelen, hanem inkább egyfajta eszközzé válik más szakpolitikák számára – elsősorban sajátos integrált beavatkozási és összehangoló koordinációs képességével.

Láthatóan az átfogó-integrált tervezési modell kerül előtérbe, amit az empirikus elemzések is igazolnak (ESPON 2007, 2018; Salamin 2018). E felméréseket azonban a módszerükből adódó szubjektivitás miatt (Nadin 2021) kritikával kell kezelni,⁷ különösen a kelet-közép-európai országok esetében (1. ábra). A kelet-közép-európai térség területi tervezéseinek európaizálódásában több szerző hangsúlyozza a retorika és a valóság (Maier 2012; Dąbrowski, Piskorek 2018), az uniós szabályok formális elfogadása és tényleges megvalósítása közötti eltérést (Altrock, Günter 2017).

A magyar tervezés pozicionálásához röviden célszerű a területi tervezés diszciplináris és szakterületi pozíciójára is kitérnünk az EU-ban. Az eredetileg inkább technikai feladatnak tekintett várostervezésben a hatvanas-hetvenes évektől a nyugati világban társadalmi vonatkozások jelentősége felértékelődött, és ma már elmondható, hogy a legtöbb országban a térbeli tervezés gazdasági és társadalmi vonatkozásai vannak előtérben, (Davoudi 2009). Ezt jelzi, hogy a tudományos folyóiratok nyilvántartásaiban (SCImago, Google Scholar) a társadalomtudományok között jelenik meg a tervezés (planning). (A terület szakmai karakterének európai mintázatairól, jogosultsági rendszereiről ld. Salamin 2021a.) Frank és szerzőtársai (2014) átfogó európai felméréséből tudjuk, hogy felsőoktatási pozíciójukat tekintve a területi (és város-) tervezés képzései egyes, főleg dél-

európai országokban az *építészeti-mérnöki területek*hez kapcsolódnak, máshol (több észak-nyugat-európai országban) egyes *társadalomtudományok*hoz (beleértve a földrajzot is), míg mind több helyen (UK, CH, AT, SK) *önálló tudomány- és szakterület*ként jelenik meg. Az első két diszciplináris kötődés esetén is jellemzően új tervezési szakok jöttek létre.⁸ Az önálló – bár interdiszciplináris alapú – tervezési szakma térnyerését e szerzők az átfogó integrált tervezési modellhez is kapcsolják (Frank et al. 2014). A hasonló múltú kelet-közép-európai országok e szempontból korántsem egységesek, a tervezés önálló szakterületté válása és a társadalomtudományi karakter relatív előtérbe kerülése itt is több országban érzékelhető.⁹ A szakma egyfajta „bottom up” európaizálódását és a hagyományos szakmáktól való leválását mozdítja elő a területi tervezés két európai szakmai ernyőszerkezete: Az Európai Területi Tervezési /Urbanisztikai/ Tanács (ECTP), egységes európai tervezési standardokat, kulcskompetenciákat jelöl ki a szakmagyakorlás számára (2017), míg a tervezési képzőhely egyetemek szövetségeként az AESOP10 a „planning” szakokat akkreditálja. (Ezek utóbbiak között ma egyetlen magyar képzőhely sincsen.)¹¹

A magyar tervezési rendszer létrejötte és stílusjegyei

A többi tagállamhoz hasonlóan Magyarországra is érvényes, hogy mivel a területi-és településtervezés nem vált EU-kompetenciává, a tagállamok saját hatáskörben alakíthatják azokat, azzal, hogy ha bizonyos EU-politikák érintik, akkor azoknak meg kell felelniük. A területi tervezés európaizálódása éppen ezért inkább egy önkéntes folyamat, amelyben a top-down hatások (EU-tól való tagországi átvétel) mellett a szakirodalom (pl. Cotella, Janin Rivolin 2025) a bottom-up hatásokat (tagország bevisz valamit az EU-keretrendszerbe) és a kölcsönös tanulás fontosságát is hangsúlyozza (pl. Purkarthofer 2024; Faludi 2014). Ugyanakkor mára az is közzismert, hogy azok az országok, amelyek jelentős támogatást kapnak az EU kohéziós politikája keretében, sokkal inkább átveszik az EU-mintákat, különösen a területi tervezésbe, amely erőteljesen a közforrások felhasználására irányul (ESPON 2018; Cotella, Janin Rivolin 2025; Salamin 2018). A legtöbb régióbeli országgal együtt a magyar tervezési rendszerre is különösen jelentős hatással volt az EU. Ezt azonban a hazai kormányzati politikának az EU-hoz való viszonya is befolyásolja.

Kelet-Közép-Európában az államszocialista korszak lezárulta után a köz-tervezésnek nagyon negatív megítélése volt. A piacokonform és demokratikus tervezési képességek hiányoztak, és először egy olyan liberális álláspont vált általánossá, amely a települések fejlesztését a piaci erőkre kívánta hagyni (Frank et al. 2014; Altrock, Günter 2017; Munteanu, Servillo 2014; Nowak et al. 2025). Mindez akadályozta az új tervezési rendszerek létrehozását a régióban (Dąbrowski-Piskorek 2018; Nowak et al 2025; Rechnitzer 1997; Stead, Nadin 2012; Altrock 2017; Benedek

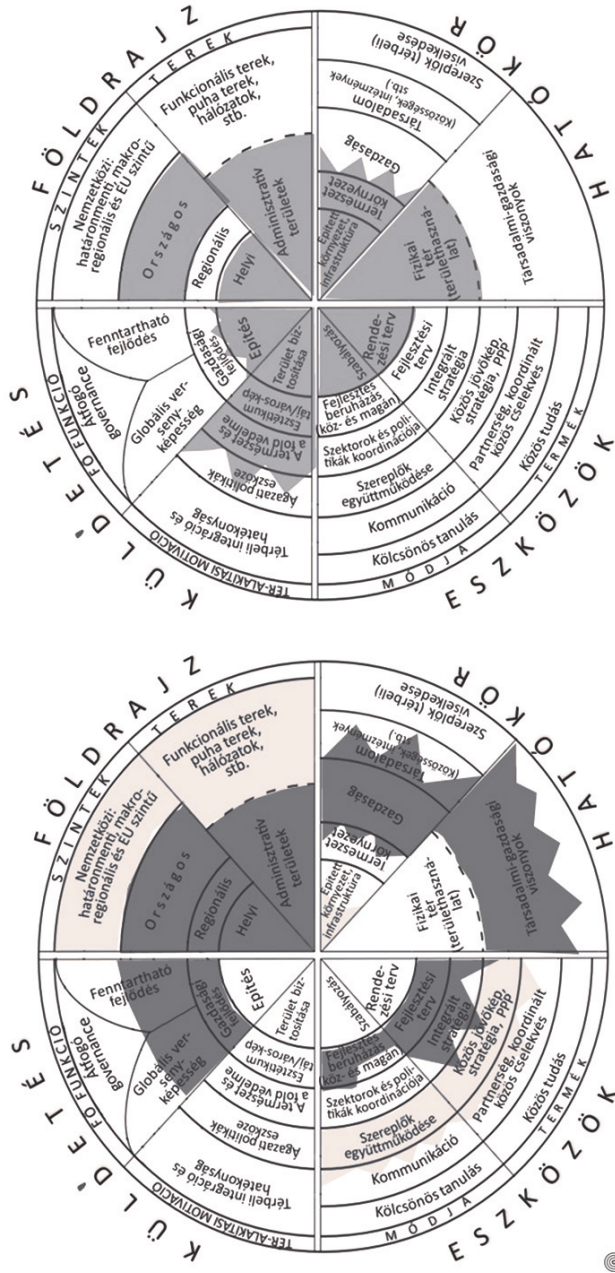
2023). Ehhez az 1990-es évek végén az uniós csatlakozáshoz szükséges alkalmazkodási szükséglet, leginkább a strukturális források fogadására való felkészülés adott nagyobb lendületet (Altrock, Günter 2017). Ugyanakkor a régió országai a hasonló dinamikák ellenére egymástól eltérő területi tervezési rendszereket hoztak létre, melyeket a legtöbb szerző (Nowak et al. 2023; ESPON 2007; Altrock, Günter 2017) szerint nem lehet egy családba sorolni.

A korábbi gyakorlatot „sutba dobva” 1990 után a magyar politika is lemondott a területi szintű tervezésről (Rechnitzer 1997; Rechnitzer, Smahó 2011), míg települési szinten a nagyfokú önállósághoz jutott önkormányzatok és a piaci szereplők kontrollálására egy központilag szigorú keretek közé szorított területhasználat- és építés-szabályozási településrendezési rendszer került bevezetésre. A területhasználat szabályozás (rendezési) tervi eszközként logikus volt a piacgazdaság bevezetésekor, hiszen ennek révén lehet, nem csak a közforrásokból megvalósított beruházásokat, hanem minden szereplőt térben befolyásolni. Egészen új, ambiciózus rendszerként született meg a kilencvenes évek közepén a magyar területfejlesztés, melynek eszmei-politikai gyökerei a szocialista területi tervezés részleges kritikájából eredtek (Lux 2005). Az 1996-ban elfogadott törvényt a területfejlesztésről és területrendezésről (Tftv) nagyrészt az EU tagságra való felkészülés motiválta (Pámer 2021; Pálné Kovács 2022). A Tftv magyar sajátosságként a *területi tervezés két „ágazatát”* hozta létre, melyet csak a törvényben rögzített közös „puha” területpolitikai célok kapcsoltak össze. Bevezette a (remélt) közberuházásokra fókuszáló, elsősorban gazdasági-társadalmi fejlődést célzó területfejlesztési és a területhasználati szabályozással operáló területrendezési tervek rendszerét. E kettő – egységes tervezés kétféle eszköze helyett – egymástól elkülönülő tervezésekként definiálódott, és részben más intézmények hatáskörébe is került. E két „ágazat” eltérő funkcióértelmezéssel, szakmai-diszciplináris megközelítéssel bírt – ezzel eltérő szakmáknak kínálva „kényelmes”, saját mozgásteret – elvárás nélkül a közös célokra, stratégiára vagy akár csak közös nyelvre vonatkozóan (3. ábra), csupán némi puha egymásnak való megfelelést fogalmazott meg a jogszabály. A két ágazat eltérő tervezési szerepfelfogáson alapult, amit a Faragó (2005) által bevezetett tervezéstipizálással lehet jól megragadni. Míg a rendezési tervezést (és annak szakmáját) az allokatív (vagy funkcionális) tervezésbe sorolhatjuk, funkcionális racionalitással, a célokat kívülről kapottnak és megkérdőjelezhetetlennek tekintő karakterrel, addig a területfejlesztési tervezést akkori ambíciói szerint az innovatív tervezési típus hazai kísérletének tekinthettük, amit a cselekvéssorintáció, erőforrásmobilizálás, helyzetértékelésen alapuló célkijelölés alkalmazása jellemez (Faragó 2005; Rechnitzer, Smahó 2016). A rendezés megkapta a „műszaki-fizikai” jelzőt, végzését jogosultsághoz kötötték, a fejlesztési tervezés pedig megvalósítási eszközként erőteljesen csak a külső (állami) támogatások lehívására irányult. A rendezés és fejlesztés elkülönítésének visszasságaira kezdettől többen felhívták a figyelmet (Pfeil 2000; Faragó 2005; Salamin, Péti 2006; Salamin 2006; Péti 2011).

3. ábra: A hazai területi tervezési rendszer két ágának formái a tervezési térképen
Forms of the two regimes of Hungarian spatial planning on the „Planning Map”

Terület/településfejlesztés

Terület/településrendezés

Megjegyzés: Az ábra baloldalián a sötétebb szín az elsődleges formát (fősdru tervi eszközü) míg a világos színezés másodlagosan jelenlévő formákat jelöli. A "fogazott" színezés a forma részleges lefedését jelzi.

Forrás: A tervezési térkép (Solamin 2023) felhasználásával, a vonatkozó jogszabályok alapján a szerző szerkesztése

A területfejlesztési rendszerben a stratégiai tervezés szemléletét tükröző elvárásokkal, az ágazatoknak is üzenő *területfejlesztési koncepció*¹² és a külső támogatási forrásokra célzó *területfejlesztési program* lett a területfejlesztés két alapvető tervi eszköze, amelyek megyékre, egy ideig a NUTS 2 szintű régiókra és kistérségekre is és változó számú kiemelt térségre egyaránt készültek. Koncepció az ország egészére is készült előre meghatározott tervezési-értékelési-felülvizsgálati ciklusokban (1998, 2005 és 2014 években.) A két tervi rezsim sajátos párhuzamoságát eredményezte, hogy *területrendezési terv* a megyékre, két kiemelt térségre (Balaton Kiemelt Üdülőkörzet [BKÜ] és a Budapesti Agglomeráció [BA]¹³) és az ország egésze szintjén (4. ábra) is bevezetésre került, melyeket a megyei önkormányzat, ill. az Országgyűlés (Ogy) fogad el. A rendezési tervek területhasználati szabályokat (korlátokat) megjelenítő övezetek és infrastruktúrák nyomvonalának térképi rögzítésére szorítkoztak a társadalmi-környezeti fejlődési célok terület-specifikus rögzítése nélkül, a fejlesztési tervek pedig gyakran valódi térbeli tartalom nélkül, ágazati jelleggel készültek (1. táblázat). Az Országos Területrendezési Terv (OTrT) léte igazi „hungarikum”, ugyanis országos szintű, ilyen mélységű területhasználat szabályozó tervdokumentum máshol nincsen az ESPON által lefedett 33 európai országban¹⁴ (vö. ESPON 2018). A rendezési tervek esetében fennálló szigorú tervhierarchia miatt, és mivel a hazai jogrendben a megyei önkormányzat nem feleltes szerve a településinek, a megyei területrendezési tervek mozgástere valójában rendkívül szűk volt.

*Funkcionális tervezési terek*ként elsősorban az ún. kiemelt térségek jelentek meg. Ezek közül legtartósabban a BA és a BKÜ térsége van jelen, de térségi szereplők és a kormányzat kezdeményezésére további térségek is létrejöttek saját fejlesztési tanácsokkal. Ugyanakkor különböző kormányzati programok egyéb, speciális szerepű vagy pozíciójú térségek fejlesztését célzó, jellemzően rövidebb távú tervezési folyamatokat is indítottak időről időre.¹⁵ Az EU INTERREG programjaihoz is területalapú fejlesztési stratégiák készülnek a határ menti kooperáló régiókra is minden hétéves ciklusra.

A *településtervezés rendszere* az Étv 1997-es elfogadásával, a területfejlesztéstől elválva, részben az építésügy rendszerébe ékelve jött létre, bár a törvény – és annak felhatalmazása alapján készült, részleteket szabályozó OTÉK (1997) – szövegében viszonylag jól elkülönült önálló blokkban. Települési szinten is létrejött a kétféle tervi forma. Egyrészt a gyakorlatban sokáig, csak „mellékes” kiegészítő szerepű településfejlesztési koncepció, másrészt a településrendezés kétféle tervi eszköze: a település egészének nagysztruktúráját kijelölő (de szintén szabályozó) településszerkezeti terv és a helyi építési szabályzatban megtestesülő településrendezési terv formájában (1. táblázat). A településtervezési jogosultsági szabályozás kezdetben csak a rendezési eszközökhöz jött létre, melynek kezelését – a területrendezésével együtt – a Magyar Építész Kamara feladatkörébe telepítették.

Míg a rendezési megközelítés egyfajta technikai-műszaki szabályozó és szakracionális feladatnak tekintette a tervezést (ld. allokatív tervezés fentebb) ezzel egyfajta kontinuitást is mutatva az 1990 előtti világgal, addig a másik oldalon a területfejlesztési törvény és az EU-csatlakozási felkészülés lendülete kezdetben igen ígéretes, rendszerszerű stratégiai jellegű tervezési világot vízionált. Erre már a törvényt megelőző években is előgyakorlatot adtak az előcsatlakozási alapok finanszírozásai, különösen az osztrák-magyar határon átnyúló együttműködési programokban. A Tftv létrejöttéhez kapcsolódóan a kilencvenes évek végétől egy *tervkészítési boom* indult. Különbőféle léptékekben születtek területi alapú tervek, stratégiák – még a területfejlesztés rendszerén kívül is, pl. vidékfejlesztési témakörben – (Lados 2001; Nyikos, Horkay, Péti 2006; Péti et al. 2012), bár tematikai, felelősségi és eszközrendszer világos meghatározása nélkül. A területfejlesztési tervezés és programozás elsajátítását fontos csatlakozási felkészülési és egyben tanulási folyamatként fogta fel az intézményrendszer és a szakma is (Lados 2001). A szakterület felfutását szakmai-tudományos események, kutatások és az 1994-től a szakterület folyóiratának, a *Falu Város Régió*nak az elindulása is jelezte, de fontos megemlítenünk az akadémia Regionális Kutatások Központjának élénkülő szerepvállalását is a tudományos diskurzus mellett a szakpolitika támogatásában is. E felfutó időszakot az a szakmai remény hatotta át, hogy a tervek rendszere mögé felelős területi-települési intézmények is létrejönnek megfelelő kompetenciákkal, valamint eszközrendszer is rendelkezésre áll egy stabilizálódó tervalapú rendszerben.

Ugyanakkor az EU-motivált rendszerépítési folyamat nem bizonyult elégnék érdemi tervezési rendszer építéséhez. Miként Faragó (2000) felhívta rá a figyelmet, ezt a folyamatot – EU-útmutatók és -irányelvek adaptálatlan fordításait használva – jobban jellemezte az eurokonformizmus, mint a nemzeti sajátosságok érvényre jutása, mert szerves fejlődés helyett döntő mértékben külső „szakértői segítségnyújtások” orientáltak (527). A direkt EU-hatás mellett a „nyugati világban” jelen lévő területi/várostervezés (saját) szakmája és tudománya egyáltalán nem jelent meg a hazai rendszerépítés orientációi között. A sokféle hazai tervezési folyamat ellenére, a bevezetésben jelzett egységes területi tervezés nem jött létre, csak egymástól elváló részrendszerek, amit az is súlyosbított, hogy a csatlakozáskor a strukturális alapok fogadásának tervi és intézményi rendszerét nagyrészt a Tftv-n alapuló területfejlesztési struktúrán kívül hozta létre a kormány (Szaló 2006). 2006-ban a VÁTI koordinálásában készült egy új tervrendszert megalapozó tanulmány (Salamin, Péti et al. 2006), melynek helyzetértékelése ezt úgy fogalmazta meg, hogy a hazai rendszer négy dimenzió mentén volt szétesett: a rendezés vs. fejlesztés; a települési vs. területi, EU-források vs. hazai források, valamint az elkülönülő szakmai alapok és megközelítések tekintetében. A rendszer-változás óta felállt hazai területi tervezési rendszer szembeötlő sajátossága lett, hogy az ország kis mérete ellenére sok szinten (település, kerület, főváros, kistérség, megye, régió, kiemelt térség, ország) jött létre formalizált tervi struktúra,

igaz világos tartalmi hatókör és főleg a szinthez telepített erős kompetencia és eszközrendszer meghatározása nélkül. Mint a továbbiakban bemutatásra kerül, e szintek és tervezési téregységek még ma is rendszeresen változnak, bővülnek (4. ábra). (A hazai területi tervezés téregységeinek változásairól bővebben Salamin, Péti 2023.)

A településszintű tervezésben lényeges innováció volt, amikor 2012-ben, az először csak a városrehabilitációs támogatások lehívásához „előírt” tervi műfaj, az integrált településfejlesztési stratégia (ITS) beépült az Étv-be, immár négyre bővítve a formális települési tervi eszközök körét. A Lipcsei Chartában (2007) megfogalmazott integrált városfejlesztés érvényesítéseként módszertanilag elsőként Magyarországon jelent meg ez a tervezési forma, amely a különböző ágazatok kérdéseit is integrálta, és területalapú beavatkozásokhoz városon belüli akcióterületekre helyalapú integrált fejlesztéseket formált (Horváth 2022). Ez akkor reményt adott arra, hogy egy átfogóbb stratégiai tervezés bevezetésével a településtervezésben is kiépül a technikai szemléletű tervezés mellett egy új szakmai világ, lehetőséget adva arra, hogy a területi tervezés tágabb társadalmi-gazdasági funkciója erősödjön, és a szakembereknek egy tágabb köre is bekapcsolódhasson. A kétezres évtizedről elmondható, hogy a hazai szakpolitika erőteljesen EU-orientált volt, pl. úttörő kezdeményezéseket indított a területi kohézió uniós céljának a tervezési-fejlesztési rendszerben való érvényesítésében is.¹⁶

A köztervezési kapacitások egyes más, régióbéli országokkal együtt (Belof, Kryczka 2025) a rendszerváltozással Magyarországon leépültek – a VÁTI kivételével, amely országos szinten, csökkenő mértékben bár, de ilyen feladatokat is ellátott háttérintézményként. Ellentétben a legtöbb nyugat-európai országgal, a tervkészítés maga is piacosításra került, azaz, a tervek készítése a „piacon” beszerezendő terméké vált. Magyarország a rendszerváltozás után 1992-től létrehozta, a hatvanas években már létrejött mintát követve, az idővel egyre bővülő szerepű főépítési rendszert, amelyhez hozzárendelte a területrendezéssel, településrendezéssel és településfejlesztéssel kapcsolatos feladatok irányítását és kontrollját is (OFK 2019; Kormány 2009). Az önkormányzati (települési) és állami (regionális, majd megyei) főépítési pozíciókban lévők sok esetben egyedüli szereplőkként „küzdenek” meg a településfejlesztési, de gyakran a területfejlesztési, tervezési feladatokkal is (OFK 2019). Ugyanakkor miközben a területi tervezési feladat a jogosultsági szabályozás révén is erőteljesen az építész szakmához került telepítésre, az építészképzésben érdemi területi és településtervezési ismeretátadás követelménye mindez idáig nem jelent meg (ld. KKK 2025¹⁷). A területfejlesztési ágazat felívelése kezdetben egy külön szakma ígéretét hordozta, amelyre az egyetemek különböző új szakokat hoztak létre (geográfus képzés terület-és településfejlesztés szakiránnyal, regionális és környezeti gazdaságtan, vidékfejlesztési képzések és többféle szak specializációi, stb.). Ezek piaci helyzetét azonban jogosultsági szabályozás nem erősítette meg. Fontos innováció volt műszaki területen a települési kérdésekre célzott településmérnök szak létrehozása 2003-ban, amely a jogosultsági rendszerbe is bekerült.

1. táblázat: A területi tervezés tervi eszközei jelenleg és változásai az elmúlt 10 évben
Planning instruments of the planning system today, and its changes in the last 10 years

	Koncepcionális/stratégiai	Fejlesztési terv/program és integrált stratégiák	Rendezési (szabályozási)
Nemzetközi	(EU Területi Agenda, Új Lipcsei Karta, EU Duna Régió Stratégia)	(INTERREG B: Duna Régió Program, Közép-Európa Program) (INTERREG A programok minden határszakaszon)	–
Országos	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK)*	Országos Területrendezési Terv (OTRT)**	
	Kiemelt térség területfejlesztési koncepciója*** (Balaton KÜ kormány)	Kiemelt térség területfejlesztési program*** (Balaton KÜ)	Balaton KÜK Rendezési Terve**, Budapesti Agglomeráció területrendezési Terve**
Regionális	Megyei és fővárosi területfejlesztési koncepció Nagyterületi területfejlesztési stratégia***	Megyei és fővárosi területfejlesztési program, Integrált területi program (vármegye és főváros) Együtt kezelendő térség fejlesztési program*** LEADER-programok, önkéntes és központi célprogramok (LHH, SZVZ)	Megyei területrendezési terv
Helyi	Településfejlesztési Koncepció Településfejlesztési terv	Integrált településfejlesztési stratégia	Településszerkezeti terv Településrendezési terv/helyi építési szabályzat Településrendezési terv/helyi építési szabályzat Településarculati eszközök (kézikönyv-szabályzat)

Vastagbetűs: A település- és területi tervezés hazai törvényi jogszabályában rögzített formális tervek; Dölt betűs: A település- és területfejlesztés törvényi jogszabályában nem rögzített, legjellemzőbb forrásszerzéshez kapcsolódó és opcionális tematikus területi-települési tervek (nem teljeskörűen) ill. tervi értékű iránymutatások; Áthúzott: Az elmúlt 10 évben megszűnt vagy a közeljövőben megszűnő tervtípus; Aláhúzott: az elmúlt 10 évben létrejött tervi eszköz; * Gy. fogadja el határozattal; ** ÖGy. fogadja el törvénnyel, 2018 óta egy törvényben szerepelnek; ***Kormányhatározat fogadja el; ****A főváros és kerületei esetében jelen lévő sajátos településrendezési eszközök altípusait a táblázat nem tartalmazza; Forrás: A jogszabályok alapján a szerző szerkesztése

A nagyobb városok önkormányzatai főépítési-településrendezési csoportjaik mellett esetenként külön városfejlesztési kapacitásokat is létrehoztak. Másik oldalon az EU-s forrásközvetítő, programvégrehajtó intézményrendszer jött létre, melyben leginkább a regionális fejlesztési ügynökségek hoztak létre bizonyos tervezési jellegű szakmai kapacitásokat is.

Ha a 2014-ig kialakult rendszerünket a négyes európai modell tipológiában pozicionáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a hazai terület- és településfejlesztési tervezés a területi gazdasági tervezési modellhez tartozik, bár meg kell jegyeznünk, hogy a hazai tervek szinte kizárólag a külső, közösségi forrásokat célozzák, a magánforrások orientálása nemigen jelenik meg bennük. A terület- és településrendezési tervezés a területhasználat menedzsment modellnek feleltethető meg, azzal a sajátossággal, hogy nálunk ez a terület az építésügybe ékelődik és nem egyfajta átfogóbb területi-stratégiai tervezés tervi eszközeként van jelen, továbbá hogy magasabb területi szinteken is jelen van. Magyar sajátosság, hogy a két típus minden szinten párhuzamosan jelen van, nincsen szintenkénti „munkamegosztás”. A 2007-es ESPON-projekt azon besorolását, amely szerint a magyar tervezési rendszer részben az átfogó-integrált hagyományhoz tartozik, alapvetően cáfolnunk kell. A létrejött rendszerben érzékelhető volt – főképp EU-hatásra – a tervezés formáinak bővülése, pl. az integrált stratégiák vagy a funkcionális (kiemelt) térségek megjelenésével (4. ábra).

1996, ill. 1997 és 2023 közötti pályafutása során a Tftv 62-szer, az Étv 119-szer módosult összesen.

Változások az elmúlt évtizedben

Települési szint

Az elmúlt évtizedben és különösen az utolsó három évben számottevő változások zajlottak a hazai tervi rendszer mindegyik ágában. Leginkább a települési szinten, ahol az Étv 2021-es változtatása teljesen átszabta a tervek rendszerét. E változtatás deklarált motivációja az egyszerűsítés, az építési folyamatok, beruházások akadályainak lebontása volt, amit az érvényesítő kormányrendelet neve is tükrözött (Kormány 2021a). Az átalakításkor a kezdeti egyszerűsítési célkitűzés az „egy település egy terv” jelszóra épült, amiből végül mégis kettő lett: településfejlesztési terv és településrendezési terv (helyi építési szabályzat).¹⁸ A településszerkezeti terv, a településfejlesztési koncepció és az ITS önálló formaként megszűnt, míg az új EU támogatási periódusban megjelent (ld. TOP1⁹), az ITS-éhez hasonló szerepű fenntartható városfejlesztési stratégia (FVS) (Heerenden et al. 2020) nem jelent meg az új települési tervi rendszerben (1. táblázat). Ez utóbbi tény azt is üzente, hogy a települési tervezés nem kíván erősebb kapcsolatot fenntartani a fejlesztéspolitikával és a többi ágazattal. A meghirdetett egyszerűsítési törekvésnek ellentmond, hogy 2016-ban a településkép védelméről szóló törvény olyan új

kötelező műfajt vezetett be a településtervezésbe, amely előírt eszközrendszerrel meghatározza a hazai települések sajátos védendő elemeit és a településképi alakításának érvényesülését építmények tervezése és átalakítása esetén. Minden településnek 2017 év végéig viharos gyorsasággal el kellett készítenie településképi arculati kézikönyvét és a településképi rendeletét (Teremy 2021).

A terület aztán 2023-ban az Étv megszűnésével a Magyar Építészetről szóló törvénybe (Méptv) került beépítésre. Bár ez már érdemben nem módosította újra a tervi rendszert, mégis jelentősége van annak, hogy ezzel egy olyan szakpolitikai ágazat részévé vált a terület, amelynek az első számú alapelve a „polgári jó ízlés és az építészeti minőség”. Az, hogy a terület egy szakmapolitikának a részévé vált, a Magyar Urbanisztikai Társaság (MUT) állásfoglalása szerint kifejezetten nehezíti azt, hogy a településtervezés társadalmi és környezeti stratégiai célok megvalósítását, kihívások kezelését segítse (MUT 2023). Az új törvény nyomán a hazai településtervezés részletszabályainak többségét kijelölő kormányhatározat (OTÉK 2017) is TÉKA néven (Kormány 2024a) született újjá 2024-ben. Jelzésértékkű, hogy a Méptv és a TÉKA belső struktúrájában egyaránt eltűnt a korábbi egyértelműbb elhatárolás a településrendezési tartalmak és az építészeti tartalmak között. A MUT állásfoglalása szerint a TÉKA ellentmondásos a fenntartható fejlődés támogatása terén, és „túl sok mindent kíván országos szabállyal megkötni, ezzel kevés mozgásteret hagy a helyi érdek önkormányzati megformálásának és a szakemberek szaktudásának és helyi közösségek kezdeményezéseinek”, miközben a települési tervektől való eltérések lehetőségét is tágra nyitja, lehetővé téve az önkormányzati tervek kikerülését (MUT 2024b). Jelen változásokban a településtervezés formális eszközeinek köre és tematikus hatókörük is szűkül – az építéssel jobban összefüggő területekre –, távolodva a társadalmi-gazdasági kihívásoktól. E tematikai szűkülést kissé ellensúlyozza, hogy olyan nemzetközileg kurrens fogalmak, mint a zöldinfrastruktúra, az okos település megjelent a tervek elvárt tartalmi elemei között, és hogy a tervek tartalmát meghatározó rendelet (2021b) a településfejlesztési tervbe az ITS több elemét (pl. az antiszegregációs program) átvette.

Térségi és országos szint

A Tftv 2012-es módosításával megszűnt a kistérségi és a – valójában sosem szerveült – regionális tervezési szint. A régióktól a közvetlenül választott megyei önkormányzatokhoz, ill. a fővárosi önkormányzathoz került a területfejlesztés területi feladatköre egyfajta decentralizációs lépésként. Ezzel a megyei területfejlesztési tervek fontosabb szerephez jutottak. A több operatív program forrásait területileg egyben kezelő integrált területi beruházások (ITB) (EU 2013) a szakminisztérium kezdeti ezirányú tervei ellenére nem kerültek 2014-től bevezetésre Magyarországon. Ugyanakkor ehhez mégis hasonló elven, az uniós programozás keretében a megyék és a megyei jogú városok a 2014-ben kezdődő ciklustól kezdődően ún. integrált területi programokat (ITP) készítettek, melyek – az ún. terü-

leti kiválasztási rendszer keretében – a TOP, ill. a 2021 után a TOP Plusz források felhasználásának a gerincét adták és adják a jelenlegi periódusban is. Ezek első-sorban a TOP-ra benyújtandó projektlisták – és korlátozottan területi tervek –, de a formális megyei területfejlesztési dokumentumokkal összhangban kell állniuk.

A tervi rendszer egyszerűsítését és egyben centralizálását is jelezte, hogy 2018-ban a három, Ogy. által elfogadásra kerülő területrendezési tervet (OTrT, BA, BKÜ) egy törvénybe vonták össze.

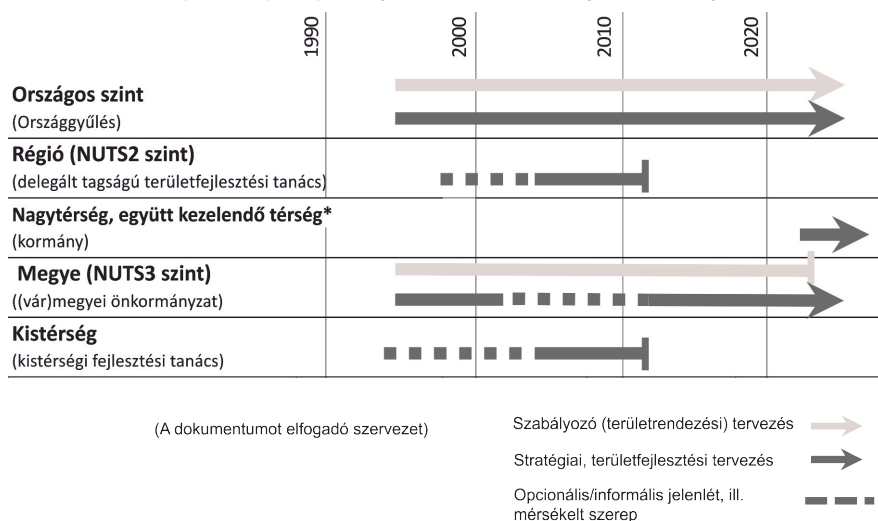
2023 végén fogadta el az Ogy. az új területfejlesztési törvényt (Ttv), amely bár nagyrészt a Tftv rendszerét viszi tovább, látványos szakpolitikai ambíciókat is tükröz, pl. az új szakmai kapacitások lehetőségét ígérő Területfejlesztési Szolgálat és a területfejlesztési alap (újbóli) megjelenítésével, valamint a területfejlesztés feladatainak bővítésével, és pl. olyan ambiciózus célok megfogalmazásával, mint az erőforrások területi koordinálása. Ez azonban még inkább csak az ígéretek törvénye, hiszen sem a szolgálat, sem az új alap, sem az abban bevezetett új térségi tervek (ld. alább) valóra váltása nem kezdődött el azóta. Bár a tervrendszer eddigi gerince a Ttv-ben is megmaradt, figyelemre méltó változások is megjelennek e téren. A sajátos, ill. kiemelt térségek létrehozása és terveik elfogadása centralizálásra kerül. Az EU Kohéziós politikai programozáshoz (főként a TOP-hoz) kapcsolódó egyes céldokumentumok (pl. ITP, partnerségi megállapodás, akcióterv) beépültek a Ttv-be – közelítve egymáshoz a formális hazai tervi rendszert és az EU-források programozását –, bár tartalmukra vonatkozó rendelet híján jelentésük és tartalmuk nincs még meghatározva. Az FVS azonban a Ttv-be sem épült be.

Az új törvény két jelenleg még ismeretlen lehatárolású területi egységre, ill. szintre vezet be új tervet. Területfejlesztési stratégia az ún. *nagy térségre* (definíció szerint: több vármegyét magába foglaló, összefüggő országrész, amely önálló fejlesztési stratégiával rendelkezik), fejlesztési program pedig az ún. *együtt kezelendő térségre* (területfejlesztési szempontból egységet képező, a nagy térségnél kisebb kiterjedésű térség, amelynek egységes tervezéséhez és fejlesztéséhez országos érdekek vagy más, jogszabályban meghatározott cél fűződik) készül (4. ábra). Mindkét típust a kormány fogadja el központilag, de nem ismert e tervek funkciója, tematikai és kompetencia hatásköre és az érintett szereplők, önkormányzatok bennük betöltött szerepe. Az együtt kezelendő térségek programjaival a szakminisztérium kommunikációja funkcionális térségekként a várostérségek együtt kezelésének megoldását ígéri (Mayer 2023), amely régóta megoldandó feladat. Ugyanakkor a megyei önkormányzatok hatáskörébe tartozó megyei területrendezési tervek megszűnnek. Az új törvényben a területfejlesztési tervezési rendszer még jobban elkülönül a területrendezési rendszertől, hiszen eltűnt a Tftv-ben megjelent közös tervhierarchia, és immár nincsenek definiált közös céljaik és feladataik sem a két területnek.

A tervek és tervezés jelentőségével kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a kormány saját, településeket támogató programjai esetében – ellentétben az uniós támogatási rendszerrel – nem támaszt érdemi igényt a fejlesztések térségi-telepü-

lési tervezésben való megalapozására. Jelenleg a versenyképes járásk programja (Kormány 2025), korábban a modern városok program és magyar falu program (Faragó 2019) sem kötötte támogatásait a települési vagy térségi tervezéshez.

4. ábra: A szupralokális területi tervezési szintek változása a rendszerváltozás óta
Supra-local spatial planning on different levels since systematic change

*Földrajzi tartalmuk még nem ismert.

Megjegyzés: Az ábra a tervezés országosan jelen lévő szintjeit jelöli, ezért a kiemelt térségek nem szerepelnek rajta.

Forrás: a szerző szerkesztése

Szakmai kapacitások

A 2021-es módosítások nyomán a településfejlesztési tervek készítése is immár bekerült a tervezői jogosultságot igénylő tevékenységek közé, a rendezésével azonos feltételekkel²⁰ (Kormány 2013). Ezzel az a korábbi implicit egyensúly borult fel, amely az egyéb szakmáknak lehetőséget hagyott a településfejlesztési tervdokumentumok készítésében. A Ttv újdotsága, hogy felhatalmazást ad a miniszternek a területfejlesztési tervezés jogosultsági szabályozására, amelyre azonban eddig nem került sor. A Méptv kibővítette a főépítészek, tervtanácsok rendszerét, új elemként immár megyei és balatoni főmérnöki és országos főtájé-építész pozíció is létrejött.²¹

A tervezési kapacitások terén az elmúlt évtized jelentős regressziót eredményezett. A regionális fejlesztési ügynökségek a 2007-2014-es periódus végén lényegében megszüntetésre kerültek, miközben a megyei önkormányzatok csak szerény mértékben tudtak kapacitásokat építeni e feladatokra. 2014-re országos szinten is megszűnt a VÁTI és a rövid időre abból „kisarjadt” Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal is. A Lechner Tudásközpont csak a VÁTI szűkebb, főképp adat-

szolgáltató és nyilvántartási funkcióit vitte tovább. A főépítési kapacitásokon kívül csak a nagyobb városi önkormányzatok önként fenntartott kisebb csapatait és néhány alternatív formában túlélő korábbi fejlesztési ügynökséget (Prorégió, Westpannon ügynökség) lehet említenünk. A *Falu Város Régió* folyóirat 2018 óta nem jelenik meg. A tervezési (köz)kapacitások megszüntetése a régió több országában is jelentkezett, bár jellemzően nem olyan mértékben mint Magyarországon. Lengyelországban is megszüntették a köztervező intézményeket a várostervezésben és piacósították azt, amivel kapcsolatban a szakemberek komoly átláthatósági, elszámoltathatósági kihívásokat azonosítanak, és a részvételiség sérülését is említik (Belof, Kryczka 2025). Regionális szinten viszont jelentős területi tervezési intézmények maradtak Lengyelországban, míg pl. Szerbiában máig létezik a területi és várostervezés intézményeinek országos hálózata.

Toporgás vagy trendforduló? Értékelés és következtetések az európaizálódás fényében

Az alábbiakban megkíséreljük a hazai rendszer változásait az európaizálódási trendekhez (ld. TEM) és a területi tervezés négy ideáltípusához viszonyítani.

Az európai trendek közül a *tervezés "földrajzának"* a (TEM2) átalakulásával kapcsolatban érzékelhető a legszorosabban valamifajta összefüggés a hazai trendekkel. Ehhez kapcsolhatók a tervezés téregységeinek jelentős változásai, legutóbb az együtt kezelendő térségek fejlesztési terveinek elvi megjelenése, amely az ígéretek szerint a funkcionális várostérségek fejlődéskoordinációját valósíthatja majd meg, ami EU-szerte a leggyakoribb új tervezési tér (Salamin 2018; 4. ábra). Korábbi vizsgálatunk szerint (Salamin, Péti 2023) Magyarországon e terek megsokszorozódását és kifejezetten gyors változásait tapasztaljuk az elmúlt évtizedekben, bár ezek nálunk kizárólag a központi kormányzat törekvéseihez – ill. azok változásaihoz – és az uniós támogatások innovációihoz kötődnek. A magyarországi tervezési terek gyakran szűkebb tematikára, ill. funkcióra jönnek létre és rövidebb életűek, ami hozzájárul a területi tervezés relatíve alacsony teljesítményéhez (Salamin, Péti 2023). Magyarországon sajátosságosan a képlékeny terek együtt járnak a centralizálódó kormányzással (Pálné Kovács 2024).

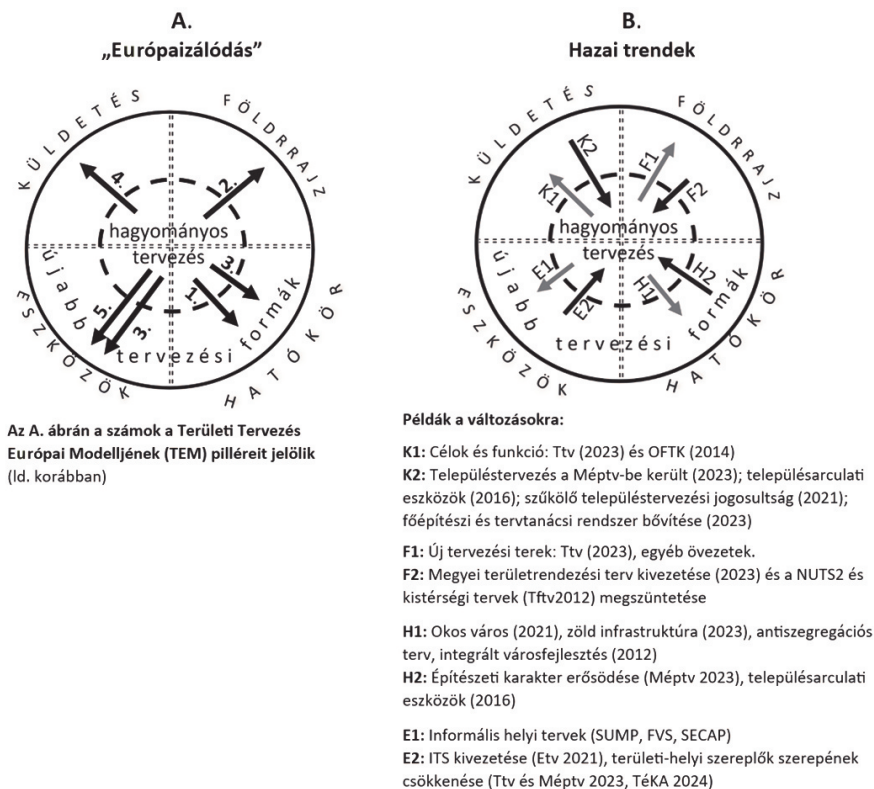
A *tervezési folyamat és a betöltött szerepek* tekintetében (TEM3) a tervi rendszer jelen vizsgálata korlátozottabban tud információt adni. Ugyanakkor ebből is látszik, hogy egyre több a központilag, a kormány által elfogadott terv, a központosított kompetencia (pl. tervtanácsok, állami főépítések révén is), csökken a megyei – és részben a helyi – önkormányzatok szerepe, miközben a magánbefektetői szférát vagy helyi partnerségeket mozgató tervi eszközök nem jelentek meg. A tervi rendszer átalakítása a tervezés technikai karakterét erősíti és nem a többszereplős kooperáló és koordináló jelleget. Az ágazatok koordi-

nálását és a többszereplős karaktert erősebben hordozó ITS megszüntetése is voltaképpen azt jelzi, hogy e területen a változások inkább ellentétesek az európaizálódási iránnyal. Mindez a területi-helyi governance Pálné Kovács Ilona által leírt hazai elakadásával (Pálné Kovács 2019, 2021, 2022; Kákai, Pálné Kovács 2023) is összefügg.

A tervi eszközök körének bővülésével és integráltabbá válásával kapcsolatban (TEM5) ellentmondásos a hazai dinamika. Míg a településtervezési rendszerben csökkent a tervek száma és azok tematikai hatóköre, addig a Ttv hatályában a megyei rendezési tervek megszűnésén kívül kifejezetten bővült a tervi eszközök köre, bár az új tervek sajátossága, hogy top-down jellegűek központi hatáskörben, ill. gyakran az EU-s forrásleíráshoz kapcsolódnak, vagyis valójában nagyon is „hard” jellegűek. Az európai tapasztalatokban jellemző rugalmasabb eszközök megjelenéséről nem beszélhetünk. Elvben integrált karakterűek az ITP-k, de funkciójuk miatt hatókörük nagyon szűk marad, és mérsékelten tekinthetők tervezési eszköznek. Bár a területfejlesztési dokumentumokban kezdettől kötelező elem a jövőkép és a stratégiai célrendszer – ami Európa-szerte felértékelődik –, ám éppen e tervek érvényesítésének fokozódó bizonytalansága miatt ezek mindinkább súlytalanná válnak. Fontos azonban megemlítenünk, hogy a jogszabályokkal kijelölt tervi rendszertől függetlenül a gyakorlatban sokféle funkciójú terv születik, leginkább olyan nagyobb városokban, ahol a helyi döntéshozók közvetlenebbül élik meg „gazdaszerepüket” és felismerik a tervezés szükségességét, másrészt erőforrásokkal is rendelkeznek ehhez. A fenntartható városi mobilitási terveket (SUMP) vagy a klímaadaptációt, fenntartható energiahasználatot célzó terveket (pl. SECAP), városrészi stratégiákat, különféle közösségi tervezési folyamatokat érdemes kiemelni (1. táblázat). A formális tervszabályozás azonban érdemi kapcsolódást nem kínál az ilyen önkéntes (bottom-up) tervek felé.

Annak, hogy a területi tervezés ágazatokat koordináló és az egyéb szakpolitikáknak helyi-területi eszközt kínáló szakpolitikai pozícióba kerüljön (TEM4), Magyarországon láthatóan több lényeges akadálya is van. Más szakpolitikákat térben aktívan koordinálni képes közpolitikai terület helyett a területi tervezés maga is inkább ágazatosodik. A formális tervezés elsősorban vagy támogatási forrásokra irányul vagy az építésszabályozásra. Az országos rendszerben nem (legfeljebb egyes helyi gyakorlatokban) jött létre olyan tervezés – és ennek felelősségét hordozó intézmény –, amelynek a feladata a bevezetőben és az új trendek kapcsán is leírt módon az adott terület/település fejlődésfolyamatai egészének tudatos alakítására irányul, különböző külső és belső erőforrásokat, eszközöket koordinálva. Természetesen ez összefüggésben áll a szakterület gyenge kormányzati pozíciójával is. Némi optimizmusra adhat okot a céljaiban ambiciózusabb Ttv mellett, hogy hosszú idő után, 2024-től ismét van miniszter a területfejlesztésnek, bár sem a településfejlesztés, sem a területrendezés nem tartozik immár a portfóliójába.

5. ábra: A területi tervezés formáinak változása az európaizálódás irányai szerint (A.) és a magyarországi folyamatokban az elmúlt évtizedben (B)
The changes in forms of spatial planning according to the directions of Europeanisation (A.) and in the Hungarian dynamics of the last decade

Forrás: a Területi Tervezés Európai Modellje (Salamin 2024) (A) és jelen tanulmányban elemzett hazai folyamatok (B) alapján a tervezési térkép (Salamin 2023) felhasználásával

Magyarország esetében nem elmondható, hogy a hazai szakpolitikák céljaik érvényesítési eszközeiként tekintenének a területi és településtervezésre-fejlesztésre. Míg a területfejlesztési dimenzió leginkább annyiban tűnik csak érdekesnek, hogy ki (melyik település, megye, járás, ágazat) mennyi pénzt kap, addig a rendezési tervek előírásait és általában a tervezési kötelmeket a döntéshozók inkább bürokratikus akadályoknak tekintik. Ez tükröződött a 2021-es reform jelszávaiban (az egyszerűsítés egyébként több országban is fontos motivációja a tervi reformoknak; vö. ESPON 2018), és abban is, ahogy a 2024-es változások kibővítették a települési tervek megkerülésének lehetőségeit (MUT 2024a), de még inkább a nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházások kijelölési lehetőségének radikális kibővítésében, amellyel tulajdonképpen adott térség és település tervi előírásai és céljai egészében figyelmen kívül hagyhatók.²²

Éppen ezért ma a hazai rendszer valójában az európai modellek közül – az 1. ábrában jelzett besorolással ellenétben – éppen az *átfogó integrált típustól* áll a legtávolabb. Az ehhez a modellhez vezető korábbi törekvések – pl. az ITS-ek bevezetése, a Tftv korábbi és a Ttv egyes jelenlegi céljai, a két legutóbbi országos területfejlesztési koncepció ambíciói az átfogóbb területi tervezésre (Salamín 2019) – ellenére a legutóbbi változások, a két tervezési „ágazat”, ill. a települési és a területi szintű tervezést egymástól tovább távolítják. Ezen felül a területi szereplők szerepcsökkenésével, a tervek érvényesítésének mellőzésével is távolodik az amúgy is széttagolt hazai szakterület a nemzetközi diskurzusban leginkább preferált átfogó integrált tervezési modelltől. A *területi gazdasági tervezési* modell a külső támogatási forrásokra célzó területfejlesztési programokban és az ITP-kben kétségtelenül jelen van. Ugyanakkor sajátossága, hogy ez nem komplexen finanszírozott közberuházási programokra irányul – mint a francia gyökerű tervszerződéses vagy a nálunk végül nem bevezetett integrált területi beruházások (ITB) esetében – hanem egy-egy szűkebb program, jelen esetben elsősorban a TOP Plusz keretében elérhető célzott forrásokra, miközben a hazai finanszírozású fejlesztési programok érdemben nem építenek rá. Mivel ez a tervezés jellemzően nálunk konkrét források felhasználására irányul, elmondható, hogy a kezdeti reményekkel ellentétben az innovatív (fejlesztésorientált) tervezési szerepvállalás (Faragó 2005) egyre kevésbé érvényesül benne, inkább az allokatív tervezési típushoz közelít ez is, amennyiben megadott forráskeretek „letervezéséről” szól megadott szűk keretek között. Megjegyzendő, hogy e tervezési forma jelentősége számottevően lecsökkenhet külső (pl. EU-s) támogatások szerepének mérséklésével. Emellett a településarculati eszközök bevezetésével, az építészeti törvénybe való beépüléssel és a szűkülő tervezési jogosultsági lehetőségekkel, az integrált stratégia eltűnésével valójában az *urbanizmus modelljéhez* közeledik a hazai településtervezési rendszer. Elmondható tehát, hogy a hazai területi tervezési rendszer változásai az európai tervezési modelltípusok közötti pozícióban éppen a TEM-ben is megfogalmazódó európaizálódási dinamikákkal ellentétes irányú elmozdulásokat jeleznek. A hazai területi tervezés formájában a kétirányú mozgások mellett az elmúlt években a hagyományosabb formák felé való visszarendeződés tűnik erősebbnek (5. ábra).

A kilencvenes évek második felétől voltak jelei annak, hogy az új rendszerrel a *területi tervezés új szakmája* is – saját öndefinícióval, tudásbázissal és szakmai közösséggel rendelkezve – létrejön Magyarországon, ami megítélésünk szerint egy erőteljesebb tervezésnek fontos kelléke lenne. A rendezési szakterület mesterséges leválasztása ezt már eleve nehezíti. A területi tervezéshez kapcsolódó új képzések mára egyre inkább légüres térbe kerülnek. A kezdeti területfejlesztési lendület után azt látjuk, hogy az állam nem támaszt keresletet (az önkormányzati szektor pedig korlátozottan) erre az integrált tudáskörre, hiszen nincsenek tervező-fejlesztő intézményei, jellemzően nincsenek területi tervezési (települési/területfejlesztési) munkakörök sem, a területfejlesztésben felmerülő feladatokra

pedig bármilyen végzettséggel be lehet lépni, mivel nincsen rá jogosultsági szabály. Sőt még csak e szakterület létének megfogalmazása is hiányzik. Mindez összefüggésbe hozható a regionális tudományi képzésekre irányuló érdeklődés drámai visszaesésével, amelyre Lengyel Imre (2025) hívja fel a figyelmet. A területfejlesztésről mára az derült ki, hogy az inkább egy támogatáspolitikai és támogatásközvetítési adminisztrációs rendszer, semmint önálló szakma. (Nem véletlen, hogy a legtöbb európai országban területfejlesztő szakma megnevezés nincs is, helyette a planner az elfogadottabb.) Bízthatóbbak a lehetőségek a városfejlesztés területén, amelyre nyilvánvalóan akkor is szükség van, ha nincsen éppen allokalható központi/EU-s fejlesztési forrás.

Műszaki képzési területen fontos innováció volt a településmérnök-képzés 2003-as elindítása, amely bekerült a településtervezői jogosultsági körbe – sőt, megengedően még főépítések is lehetnek e diplomával –, de e szakok alacsony jelentkezési számai alapján (ld. felvi adatok) úgy tűnik, inkább csak megtúrt végzettség maradt az építészdominanciájú területen. A hazai településtervezői, területrendezői jogosultsági szabályozás szükséges kompetenciák helyett diplomákat nevesít, ami nem készítet a gyakorlat igényeire reflektáló változtatásra-fejlődésre azokon a szakokon, melyek „szerencsésként” bekerültek e körbe (az erre jogosult építések képzése nem egészült ki területi és településtervezési-menedzselési ismeretekkel). Sok releváns tudást e korlát kirekeszt a gyakorlatból (MUT 2024b), veszni hagyva az állam ebbe fektetett erőforrásait és sok szakember innovatív értékteremtő munkáját, sok hallgatónak e területbe fektetett tanulmányait. Ez nagy luxusnak tűnik egy erőforrásszegény és innovációs deficittel rendelkező ország esetében. A legutóbbi évek változtatásai azt üzenik, hogy az állam a tervezési területet sokkal inkább egy műszaki-technikai feladatnak kívánja láttatni, semmint olyan – az európai trendekben előtérbe kerülő – társadalmi jövőformáló funkciónak, amelynek szakmai eljárási logikáiban is feladat a társadalmi közjó megragadása, a kooperáció, a részvétel vagy akár a fenntarthatósági átmenet erősítése különböző térbeli léptékekben (vö. a HABITAT definíciója 2018). A fenti kihívásokra válaszul a MUT (2024b) több éves előkészítő munka és felmérés után az egységes európai irányelvek (ECTP 2017) adaptálásával elkészítette és állásfoglalásként közreadta az átfogó területi tervezési szakterület kompetenciáira vonatkozó irányelveit, mint első lépést egy egységesebb szakma hazai megteremtésére.

Nemzetközi, európai perspektívából tehát azt mondhatjuk, hogy a magyar tervezési rendszer inkább irányt váltott. Nem csak a TEM-ben megragadott uniós szakpolitikai orientációktól, de az európai szakmai (ECTP 2013) és a globális (HABITAT 2018) iránymutatásoktól is inkább távolabb visz a hazai változtatások többsége.

Az EU-integráció kilencvenes évek közepétől tapasztalt tervezési rendszerünkre gyakorolt inspiráló hatása tehát mára kifulladásra látszik. Míg a stratégiai tervezés szemléletét bevonó tervezési rendszerünk kialakításában lényegi volt az Unió hatása, és még a 2002-2017 közötti periódusban is azon országok között vol-

tunk, amelyeknek a tervezési rendszer változásai a leginkább vették át (formálisan) az európaizálódás jegyeit (ESPON 2018; Salamin 2018), a legutóbbi változások inkább ennek ellenkezőjét jelzik (5. ábra). Ennek persze az is az oka, hogy mára világossá váltak a top-down redisztribúció alapú fejlesztéspolitika – mint külső erőforrás-alapú fejlődési modell – korlátai (Faragó 2016). A tervezés–programozás–értékelés elvárt rutinjai nem épültek át az EU-forrás letervezéséből egy a települést, térségeket átfogóan kezelő (teljes) tervezési rendszerbe, de még a hasonló szerepű hazai állami támogatásokéba sem. Ennek a szerző megítélése szerint van köze a magyar kormányzat és az EU-intézmények közötti konfliktusokhoz is, de ennél lényegesebb a hazai tervezési rendszerépítés és szakmaépítés elmaradása, a hazai centralizáció és ezzel a területi-települési dimenzió általános társadalmi fontossága elismerésének a hiánya. A tervezési rendszerekre gyakorolt EU-hatások hazai kimerülésének felismerése részben megerősíti Dąbrowski és Piskorek (2018) kifejezetten borús értékelését. Szerintük Lengyelországban, Csehországban és Magyarországon az eltérő európaizálódási pályák ellenére a kommunista korszak és az átmeneti időszak örökségei – pl. az alacsony adminisztratív kapacitás, a klientelizmus és a helyi vezetők passzivitása – az uniós források stratégiai és helyalapú felhasználására vonatkozó uniós követelményeknek való felületes és formális megfeleléshez vezettek, és az EU-t a kormányok nagyrészt „fejőstehénnek” tekintették, így a területi és helyi stratégiai tervezés általában üres „kirakatgyakorlat” maradt (Dąbrowski, Piskorek 2018).

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni ezúttal is, hogy az európai tervezési ideál elméleti modelljében megragadott, EU által sugalmazott változásokkal szembemenő változások sok más európai országban is tapasztalhatóak, az urbanizmus szemléletének reneszánsza, a regionális szintű tervezés leépítése (Nagy-Britannia, Dánia), egyes funkcionális tervezési terek megszüntetése (Hollandia) és a centralizációs tendenciák megjelennek máshol is, bár kisebb mértékben (ESPON 2018).

Az a kérdés persze joggal felvethető, hogy kell-e egyáltalán a fentiekben elméleti alapon európaizálódásként azonosított irányokba alakulnia a hazai a területi tervezésnek. Ki kell emelnünk, hogy a fenti elemzés alapján az TEM-ben összegzett elméleti modellt önmagában (a tervezés teljesítményéről, hatékonyságáról való empirikus eredmények híján) nem lehet azonosítani a „jó” tervezéssel. Az EU szerepét és az általa – pl. kohéziós eszközökkel – ösztönzött változásokat a területi tervezésben több európai kontextussal foglalkozó szerző is kritikával illeti (Luukkonnén 2015; Galland 2012; Faludi 2013), pl. a governance fordulathoz és a tervezési terek átalakulásához kötődően többszereplős karakter legitimitási deficitét, ill. a jóléti állam leépülését, vagy akár azt, hogy az EU implicit hatásaival a területi tervezésre-fejlesztésre olyan területekbe avatkozik bele, amelyekben nincs is hatásköre (Luukkonnén 2015). Helyes értékeléshez biztosan szükség lenne a területi tervezés valós teljesítményét mérő vizsgálatokra.

Annyi viszont már a most is megfogalmazható, hogy Magyarországon a területi tervezésnek csak egy eszközvezérelt országos rendszere alakult ki, és ez

mostanában tovább erősödik: a jogszabályi kötelezettségen túl leginkább azért készülnek tervek, hogy támogatási forrásokat lehívjunk/elköltünk, vagy építési szabályokat érvényesítsünk, ill. alkossunk az állami kontroll érvényesítésére, azaz nem a helyek és térségek menedzselése áll a tervezési rendszer fókuszában. Ez persze a vizsgálatunk tárgyát képező országos keretrendszerre vonatkozó megállapítás. Ettől természetesen jó helyi gyakorlatok el tudnak térni.

Jegyzetek

1. Az COMPASS-projekt (2018) esetében a hazai tervi fogalmak és tervtípusok interpretációja pontatlan (pl. a spatial planning szakmai magyar megfelelőjét forrásorientált tervezésnek, jogi fogalmát területi tervezésnek jelölik, OTRT pedig nem jelenik meg).
2. Peter Hall az európai alpműnek számító *Urban and Regional Planning* című munkájában megfogalmazta: a részletes mestertervek és a tervrajzok kora már a hatvanas években lejárt, a tervezés konkrét térbeli rendszer kontrollálására és vezetésére vonatkozik. Egy folyamatos tevékenység ez, amely egyrészt keresi a rendszer irányításának megfelelő módjait, másrészt monitorozza a hatásokat annak érdekében, hogy lássa az irányítás mennyire eredményes vagy esetleg módosításra szorul (Hall 2007, 211–213.).
3. A "területi tervezési eszköz" kifejezés a térbeli fejlődés mediálására és szabályozására használt tervek és egyéb eszközöket jelöli, melyek a területi tervezési célok meghatározásának és megvalósításának fő eszközei. Ezek az eszközök általában – de nem kizárólagosan – jogszabályokban gyökereznek (ESPON 2018, 21.).
4. Az ENSZ kézikönyve az egységes városi és területi tervezést olyan döntéshozatali folyamatként határozza meg, amelynek célja a gazdasági, társadalmi, kulturális és környezeti célok megvalósítása területi elképzelések, stratégiák és tervek kidolgozása, valamint politikai elvek, eszközök, intézményi és részvételi mechanizmusok és szabályozási eljárások alkalmazása révén. Versengő igények és érdekek, versengő értékek egyensúlyozása a térben. Többszintű, többszereplős és ciklusokba rendeződő folyamat (HABITAT 2018).
5. Farinós Dasi (ESPON 2007) értelmezését átvéve „kemény” és „puha” kifejezések a tervezési formák kapcsán arra utalnak, hogy a területi tervezés eszközei és szabályai jogalkotási vagy jogi szempontból inkább („kemény”) vagy kevésbé („puhán”) formálisak és egyértelműen (zártan) meghatározottak. Magyarország esetében ez egyaránt jelenti a tervi eszközök jogszabályi meghatározottságát és jogilag kötelező erejét, valamint azt, ha konkrét fejlesztési források felhasználásához (program, projekt) kapcsolódik.
6. Fontos hangsúlyozni, hogy mivel az EU nem kompetens a területi tervezésben és városfejlesztésben, ezért a TEM-ben összegzett üzenetek is csak ajánlásként értelmezhetők, még akkor is, ha az alapját biztosító dokumentumokat a tagországok is elfogadták.
7. A tervezési rendszerek eddig megvalósult fontosabb felméréseinek eredményeit érdemes némi kritikával kezelni. A szakértői megkérdezéseken alapuló felmérésekben a szubjektivitás torzító szerepével számolni kell (Nadin 2021). A tagországi válaszokat adó szakértők ugyanis jellemzően valamennyire kapcsolatban vannak az EU-szintű diskurzusokkal, és ezáltal valamennyire öntudatlanul is elkötelezettek az EU-paradigma irányába.
8. Az európai területi tervező szakokról ld. az AESOP nyilvántartását.
9. Lengyelországban pl. ma már több gazdasági-földrajztudományi képzési intézmény kínál területi tervezési képzést, mint építészeti, Szlovákia esetében is önálló új szakterületként jelent meg a területi tervezés 2002-től, míg Csehországban az építészeti képzés rendszereiben biztosítják a tervezésben jogosultsággal résztvevő szakembereket (bár ezek képzési tartalmaiban is megjelennek az olyan társadalomtudományok, mint a térgazdaságtan, társadalom- és természeti földrajz, szociológia). Szerbiában a települési szintű tervezőket az építészeti, a területi szintűeket a földrajzos

- műhelyekben képezik, Lettorszában és Litvániában a műszaki képzésben, Észtországban a földrajzi képzésekhez kötődően van jelen tervezési képzés (Frank et al. 2014).
10. AESOP (Association of European Schools of Planning): 1987-ben létrejött az Európai Tervezési Iskolák Szövetségének (AESOP), amely mára közel negyven ország másfélszáz egyetemét tömöríti, minősítve azok tervezési képzéseit. A szövetségbe olyan egyetemek csatlakozhatnak, amelyek rendelkeznek a szervezet által felállított európai képzési standardoknak megfelelő, akkreditálható képzési programmal a térbeli tervezés területén.
 11. Korábban a BCE regionális és környezeti gazdaságtan szakjával volt társult státuszú tagja a szervezetnek, amely urbanisztikai specializációt kínált. 2024 óta az egyetem ezt a szakot nem indítja.
 12. A területfejlesztési koncepció eredetileg szándékolt funkciója volt, hogy a fejlesztési programok kidolgozásához szükséges irányelveket, információkat biztosítson az ágazati és a kapcsolódó területi tervezés és a területfejlesztés szereplői számára (Tftv 1996).
 13. A Budapesti Agglomeráció területfejlesztési tanácsát és területfejlesztési tervi dokumentumait 2011-ben a Tftv módosítása megszüntette. A Tanács 2022-ben ismét létrejött.
 14. Az ESPON COMPASS (2018, Annex2.) projekt 33 országot lefedő felmérése szerint nincsen sehol országos terv szabályozási karakterrel – tévesen még Magyarország esetében sem jelzi ezt.
 15. A teljesség igénye nélkül a vállalalkozási övezeteket, 2012-től szabad vállalalkozási zónákat, a leg hátrányosabb helyzetű térségeket, vidékfejlesztési programok térségeit, gazdasági övezeteket/zónákat lehet említenünk.
 16. A kétezres évekre jellemző, hogy a hazai tervezési rendszer más területeken is megkísérelt az EU által bevezetett koncepciók mentén úttörő jelleggel lépni, sőt adaptálni is. Ilyen volt, amikor a 2007–2013-as periódusban a területi kohéziót a hazai uniós forrásfelhasználásban horizontális projekt kiválasztásban is érvényesített elvként bevezette (még a Lisszaboni Szerződés ratifikációja előtt, vagyis, amikor ez még nem is volt hivatalos EU-cél), amelyre a VÁTI közreműködésével horizontális útmutató készült, ami aztán kibővítve magyarul és angolul is publikálásra került (Péti et al. 2009). A hazai rendszer hasonló EU-orientált elköteleződését és a kreatív adaptációt jelezte, amikor az EU Területi Agendájának érvényesítéséhez kézikönyv készült szintén kétfelvű publikálásban (Riczy, Salamin 2010).
 17. Az építészképzés képzési kimeneti követelményei mindössze annyit rögzítenek a tárgy körben, hogy „Ismeri a települések fejlődésének történetét, összefüggéseit, átlátja a településfejlesztés elveit, eszközeit.” Ettől függetlenül a képzőhelyek opcionálisan kínálhatnak ennél több ismeretet e területen, de pl. a képzést záró diplomamunkák építészeti (épület-) tervek kellenek, hogy legyenek és nem lehetnek települési vagy területi tervezési feladatok (KKK 2025).
 18. A gyakorlatban azonban még többnyire a korábbi települési tervi típusok vannak hatályban, ugyanis a 2021-ben bevezetett új tervi típusok elkészítésére több év haladékat kaptak a települések.
 19. TOP: Terület és településfejlesztési operatív program a 2014–2020 programidőszakban, TOP Plusz a 2021–2027 időszakban.
 20. Az Építész Kamaránál településtervezési jogosultsággal rendelkező vezető tervezők egyéb szakembereket is bevonhatnak a tervezésbe.
 21. A MÉPTV a tervtanácsok esetében is háromszintű (országos, megyei, települési) rendszert hozott létre. Az országos főépítész mellett immár balatoni főépítész, fővárosi és a vármegyei kormányhivatalban is működik állami főépítész (a megyei önkormányzatoknál viszont megszüntette ezt a tisztséget), és települési szinten immár kötelezővé vált önkormányzati főépítész alkalmazása, melyet községek együtt is biztosíthatnak, miközben a megyei főmérnökök rendszere is létrejött, sőt országos tájépítész és balatoni fő főmérnök pozíció is lett.
 22. A nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházások intézményét még 2006. évi LIII. törvény hozta létre, azonban az elmúlt évtizedben alkalmazhatósága nagymértékben kibővült, pl. a közfejlesztések mellett magánberuházásokra is alkalmazható.

Irodalom

- Allmendinger, P. (2000): *Planning in Postmodern Times*. Routledge, London
- Allmendinger, P. (2016): 'Towards a Post-Positivist Typology of Planning', *Theory. Planning Theory*, 1., 77–99. <https://doi.org/cgtnfc>
- Alterman, R. (ed.) (2001): *National-Level Planning in Democratic Countries: An International Comparison of City and Regional Policy-Making*. Vol. 4. Liverpool University Press <https://doi.org/c87z>
- Altrock, U., Günter, S. (2017): *Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States –Between Adjustment and Reinvention*. Routledge, London <https://doi.org/qddx>
- Belof, M., Kryczka, P. (2025): Challenges in outsourcing local spatial planning in Poland: Is legal procedure the last remaining safeguard in the democratic decision-making process? *Planning Practice & Research*, 1–27. <https://doi.org/qddz>
- Benedek, J. (2023): The spatial planning system and practice in post-socialist Romania: Between the heritage of “systematization” and Europeanization. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 4., 17–29. <https://doi.org/qdd2>
- Berisha, E., Cotella, G. (2024): Europeanisation of spatial planning. The Western Balkans between innovation and resistance. *Southeast European and Black Sea Studies*, 3., 1–22. <https://doi.org/qdd3>
- Berisha, E., Cotella, G., Janin Rivolin, U., Solly, A. (2021): Spatial governance and planning systems in the public control of spatial development: A European typology. *European Planning Studies*, 1., 181–200. <https://doi.org/gmbwtg>
- Buzási A., Beszedics-Jäger B. S. (2025): Kényszerpályák a hazai nagyvárosok fejlesztési stratégiáiban. *Tér és Társadalom*, 2., 57–70. <https://doi.org/qdd4>
- CEC (1997): (Commission of the European Communities) *The EU Compendium of Spatial Planning Systems and Policies*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- Cotella, G. (2020): How Europe hits home? The impact of European Union policies on territorial governance and spatial planning. *Géocarrefour*, 3. <https://doi.org/gphq69>
- Cotella, G., Janin Rivolin, U. (2025): The Europeanization of territorial governance. Towards a typology. *Planning Practice & Research*, 2., 263–284. <https://doi.org/qdd5>
- Dąbrowski, M., Piskorek, K. (2018): The development of strategic spatial planning in Central and Eastern Europe: Between path dependence, European influence, and domestic politics. *Planning Perspectives*, 4., 571–589. <https://doi.org/gjgk6k>
- Dallhammer, E., Gaugitsch, R., Neugebauer, W., Böhme, K. (2018): *Spatial Planning and Governance Within EU Policies and Legislation and Their Relevance to the New Urban Agenda*. European Committee of the Regions, Bruxelles
- Davoudi, S. (2009): Asymmetric development in spatial planning: Positivist content and post-modernist processes? In: Davoudi, S., Strange, I. (eds.): *Conceptions of Space and Place in Strategic Spatial Planning*. Routledge, London, 207–243.
- Dühr, S., Colomb, C., Nadin, V. (2010): *European Spatial Planning and Territorial -Cooperation*. Routledge, London and New York
- ECTP (2013): *The Charter of European Planning*. European Council of Spatial Planners, Brussels <http://www.ectp-ceu.eu/index.php/en/publications-8/the-charter-of-european-planning-213> (Letöltés: 2025.06.20.)
- ECTP (2017): *Guidelines on professional competences in Spatial Planning*. Adopted by the European Council of Spatial Planners (ECTP) General Assembly, Brussels
- ESPON (2007): *ESPON project 2.3.2 Governance of Territorial and Urban Policies from EU to Local Level*. ESPON, Luxembourg
- ESPON (2018): *COMPASS – Comparative Analysis of Territorial Governance and Spatial Planning Systems in Europe*, Final Report. ESPON, Luxembourg
- Evers, D., Tennekes, J. (2016): *The Europeanisation of Spatial Planning in the Netherlands*. PBL Netherlands Environmental Agency, The Hague
- Faludi, A. (2011): *Cohesion, Coherence, Cooperation: European Spatial Planning Coming of Age?* Routledge, Oxon (RTPI Library Series)

- Faludi, A. (2013): Territorial cohesion, territorialism, territoriality, and soft planning: A critical review. *Environment and Planning A*, 6., 1302–1317. <https://doi.org/c875>
- Faludi, A. (2014): Europeanisation or Europeanisation of spatial planning? *Planning Theory & Practice*, 2., 155–169. <https://doi.org/f22p5j>
- Faludi, A. (2019): Perspectives on the Europeanisation and Europeanisation of Planning. In: Salvatori, F. (ed.): *L'apporto della Geografia tra rivoluzioni e riforme. Atti del XXXII Congresso Geografico Italiano*, A.Ge.I., 2533–2539.
- Faragó L. (2000): A (terület)fejlesztés irányítási algoritmusa a programozás. In: Rechnitzer J., Horváth Gy. (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 527–540.
- Faragó L. (2003): A tér kép egy olvasata és a „területi” tervezés. *Tér és Társadalom*, 1., 19–40. <https://doi.org/qdd7>
- Faragó L. (2005): *A jövőalkotás társadalomtechnikája*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs
- Faragó L. (2016): Az EU területi politikájának a változásai közép-kelet-európai nézőpontból. *Tér és Társadalom*, 2., 3–22. <https://doi.org/bsnm>
- Faragó L. (2019): A Modern Városok Program, mint fejlesztéspolitikai rezsim helye a magyar területfejlesztési politikában. *Tér-Gazdaság-Ember*, 2–3., 181–203.
- Frank, A. et al. (2014): Educating planners in Europe: A review of 21st century study programmes. *Progress in Planning*, 91., 30–94. <https://doi.org/f5745z>
- Gänzle, S., Kern, K. (eds.) (2016): *A'Macro-regional' Europe in the Making: Theoretical Approaches and Empirical Evidence*. Palgrave Macmillan, Houndmills <https://doi.org/qdd8>
- Garde, A. (2018): Value of postmodernism for urban planning and design. *Journal of Architectural and Planning Research*, 4., 291–302. <https://www.jstor.org/stable/26893774>
- Gere L., Kocsis J. B. (2022): Az okosváros-tervezés fejlődéstörténete kritikai megközelítésben. *Tér és Társadalom*, 4., 108–129. <https://doi.org/10.17649/TET.36.4.3398>
- Getimis, P. (2012): Comparing spatial planning systems and planning cultures in Europe. The need for a multi-scalar approach. *Planning Practice and Research*, 1., 25–40. <https://doi.org/gc92f6>
- HABITAT (2018): *International Guidelines on Urban and Territorial Planning. Handbook*. United Nations Human Settlements Programme, Nairobi
- Hall, P. (2007): *Urban and regional planning*. Penguin Books, London
- Haughton, G., Allmendinger, P., Counsell, D., Vigar, G. (2010): *The New Spatial Planning. Territorial Management with Soft Spaces and Fuzzy Boundaries*. Routledge, London <https://doi.org/gp7hss>
- Healey, P., Williams, R. (1993): European urban planning systems: Diversity and convergence. *Urban Studies*, 4–5., 701–720.
- Heerden, S. et al. (eds.) (2020): *Handbook of Sustainable Urban Development Strategies*. Publications Office, Brussels <https://doi.org/qdd9>
- Horváth Cs. (2022): A stratégiai várostervezés hazai fejlődése. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 241., 96–105.
- Janin Rivolin, U. (2012): Planning systems as institutional technologies: A proposed conceptualization and the implications for comparison. *Planning Practice and Research*, 27., 63–85. <https://doi.org/c878>
- Kákai, L., Pálné Kovács, I. (2023): Cui prodest? Why local governance came to a deadlock in Hungary. *Politics in Central Europe*, 1., 21–42. <https://doi.org/qdfc>
- Knickel, K. et al. (2021): Towards more balanced territorial relations – The role (and limitations) of spatial planning as a governance approach. *Sustainability*, 9., 5308. <https://doi.org/gwdfv2>
- Lados M. (2001): A területi tervezés kihívásai a kilencvenes években Magyarországon: A területfejlesztési stratégiák kialakításáról a programozásig és az értékelésig. *Tér és Társadalom*, 2., 25–69. <https://doi.org/qdfd>
- Larsson, G. (2006): *Spatial Planning Systems in Western Europe*. IOS Press, Amsterdam
- Leipzig Charter (2007): *Leipzig Charter on sustainable European cities, adopted at the Informal Council Meeting of Ministers on urban development of 24–25 May 2007 in Leipzig*. (Letöltés: 2025.06.20.)
- Lengyel I. (2025): A regionális tudományhoz kapcsolódó mesterszakokról. *MTA Regionális Tudományok Bizottsága Hírlevél*, Március, 1–9.

- Luukkonen, J. (2015): Planning in Europe for 'EU'rope: Spatial planning as a political technology of territory. *Planning Theory*, 2., 174–194. <https://doi.org/gftrpm>
- Lux G. (2005): A magyar fejlesztési politika térszemlélete és a második generációs programozás területi vetületei. *Tér és Társadalom*, 3–4., 81–93. <https://doi.org/dvtr>
- Maier, K. (2012): Europeanization and changing planning in East-Central Europe: An easterner's view. *Planning Practice & Research*, 1., 137–154. <https://doi.org/gjgk6t>
- Mayer G. (2023): A területfejlesztés aktuális kérdései. (Konferencia előadás) *Országos Urbanisztikai Konferencia 2023*. november 21. Magyar Urbanisztikai Társaság, Budapest
- Munteanu, M., Servillo, L. (2014): Romanian spatial planning system: Post-communist dynamics of change and europeanization processes. *European Planning Studies*, 11., 2248–2267. <https://doi.org/qdff>
- MUT (2023): A MUT elnökségének véleménye a magyar építészetről szóló törvény koncepciójáról. www.mut.hu <https://www.mut.hu/post/a-mut-eln%C3%B6ks%C3%A9g%C3%A9nek-v%C3%A9lem%C3%A9nye-a-magyar-%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9szetr%C5%91l-sz%C3%B3l%C3%B3t%C3%B6rv%C3%A9ny-koncepci%C3%B3j%C3%A1r%C3%B3l> (Letöltés: 2025.06.20.)
- MUT (2024a): A Magyar Urbanisztikai Társaság véleménye a településrendezési és építési követelmények alapszabályzatáról szóló kormányrendelet tervezetéről. <https://www.mut.hu/post/t%C3%A1rsas%C3%A1gunk-v%C3%A9lem%C3%A9nye-a-telep%C3%BCl%C3%A9srendez%C3%A9si-%C3%A9s-%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9si-k%C3%B6vetelm%C3%A9nyek-alapszab%C3%A1lat%C3%A1r%C3%B3l-sz%C3%B3l%C3%B3-korm%C3%A1ny> (Letöltés: 2025.06.20.)
- MUT (2024b): A MUT irányelvei a területi és településtervezés-fejlesztés szakmai kompetenciarendszerére. <https://mut.hu/portfolio/a-mut-iranyelvei-a-területi-es-telepulestervezes-fejleszt-es-zakmai-kompetenciarendszerere/> (Letöltés: 2025.06.20.)
- Nadin, V., Stead, D. (2008): European spatial planning systems, social models and learning. *disP - The Planning Review*, 172., 35–47. <https://doi.org/c88g>
- Nadin, V., Stead, D. (2013): 'Opening up the Compendium': An evaluation of international comparative planning research methodologies. *European Planning Studies*, 10., 1542–1561. <https://doi.org/gm93f6>
- Nadin, V., Stead, D., Dabrowski, M., Fernandez-Maldonado, A. M. (2021): Integrated, adaptive and participatory spatial planning: Trends across Europe. *Regional Studies*, 5., 791–803. <https://doi.org/ghhv4v>
- Nadin, V., Fernández-Maldonado, A. M. (2023): Spatial planning systems in Europe: Multiple trajectories. *Planning Practice & Research*, 5., 625–638. <https://doi.org/qdfg>
- Nowak, M. J., et al. (2023): *Spatial Planning Systems in Central and Eastern European Countries Review and Comparison of Selected Issues*. Springer, Cham <https://doi.org/qdfh>
- Nowak, M. J., et al. (2025): Directions of change in spatial planning systems in Central and Eastern Europe after 1989. *Planning Practice & Research*, 1., 41–64. <https://doi.org/qdfj>
- Nyikos Gy., Horkay N., Péti M. (2006): Területfejlesztés és kistérségi tervezés In: Németh Jenő (szerk.): *Kistérségi tervezési módszertan*. Mackensen Kft., Budapest, 119–146.
- OFK (2019): *Az állami/területi főépítési rendszer 25 év története és dokumentumai*. Országos Főépítési Kollégium, Budapest
- Pámer Z. (2021): A területi kormányzás és a területi integráció vizsgálata Baranya megye fejlesztési dokumentumaiban az uniós csatlakozástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 3., 108–130. <https://doi.org/kkd2>
- Pálné Kovács I. (2019): A magyar önkormányzatok korlátai a helyi gazdaságfejlesztésben. *Tér és Társadalom*, 2., 3–19. <https://doi.org/c8tb>
- Pálné Kovács I. (2021): A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei. *Tér és Társadalom*, 4., 215–240. <https://doi.org/kmpv>
- Pálné Kovács I. (2022): Területfejlesztés és közigazgatás: A területfejlesztési törvény és a közigazgatás változásai 1996–2021. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 241., 3–10.
- Pálné Kovács, I. (2024): Centralized Governance and Fuzzy Spaces – The Case of Hungary In: RSAI: Abstracts – 14th World Congress of the RSAI: Sustainable Regional Economic growth: Global challenges and new regional development trajectories, 42–43.

- Pfeil E. (1999): Vázlat a területi tervezés és a közigazgatás kapcsolatáról, avagy a regionalizálás a területi tervezés szemszögéből. *Tér és Társadalom*, 3., 79–99. <https://doi.org/qdfm>
- Pfeil E. (2000): Rendezőelvek és intézmények a területi tervezés legújabb kori történetéből. In: Rechnitzer J, Horváth Gy. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 542–555.
- Péti M. (2011): *A területi tervezés és fejlesztés a fenntarthatóság jegyében & stratégiai környezeti vizsgálatok földrajzi szemlélettel*. JATEPress Kiadó, Szeged
- Péti M., Botka M., Szilágyi G., Salamin G., Radvánszki Á. (2009): *Kézikönyv a területi kohézióról: Területi megközelítés alkalmazása a közsféra által támogatott fejlesztésekben*. VÁTI, Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest
- Péti M. et al. (2012): Helyi gazdaságfejlesztési perspektívák a fejlesztéspolitikában. *Falu Város Régió*. 1–2., 87–91.
- Purkarthofer, E. (2024): *Spatial Planning and the European Union: Europeanisation from Within*. Routledge, London <https://doi.org/qdfn>
- Purkarthofer, E., Granqvist, K. (2021): Soft spaces as a traveling planning idea: Uncovering the origin and development of an academic concept on the rise. *Journal of Planning Literature*, 3., 312–327. <https://doi.org/qdfp>
- Rechnitzer J. (1995): Töprengések a területi szintű stratégiai tervezésről. *Tér és Társadalom*, 3–4., 91–109. <https://doi.org/qdfq>
- Rechnitzer J. (1997): Jegyzetek a területi tervezés új, régi kihívásaihoz. *Tér és Társadalom*, 3., 57–65. <https://doi.org/qdfr>
- Rechnitzer J. (1998): *Területfejlesztési stratégiák*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Rechnitzer J., Smahó M. (2011): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Reimer, M., Getimis, P., Blotevogel, H. H. (2014): Multiple trends of continuity and change. In: Reimer, M. et al. (eds.): *Spatial Planning Systems and Practices in Europe: A Comparative Perspective on Continuity and Changes*. Routledge, London, 278–305.
- Ricz J., Salamin G. (szerk.) (2010): *Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának hazai érvényesítéséhez*. VÁTI, Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest
- Salamin G. (2006): A területi tervezés funkciójáról és aktuális feladatairól. *Területi Statisztika*, 4., 366–378.
- Salamin G. (2018): *A földrajzi tér alakításának európaizálódása: Az Európai Unió térbeli stratégiáinak, tervezésének és kohéziós politikájának hatása az európai országok térbeli tervezési rendszereinek transzformációjára*. (doktori értekezés) Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő
- Salamin, G. (2019): Hungarian efforts to mainstream territorial cohesion in development policy: Signs of Europeanisation of domestic spatial planning. *Corvinus Regional Studies*, 1–2., 5–27.
- Salamin G. (2021a): Ki a tervező? A területi és várostervezés (térbeli tervezés) mint szakma és diszciplína Európában. In: Salamin G., Tóth B. (szerk.): *Városok – tervezés – ingatlanpiac: Az urbanisztika aktuális kérdései*. Magyar Urbanisztikai Társaság, Budapest, 13–28.
- Salamin, G. (2021b): Approaches and Forms of Europeanisation Affecting Domestic Spatial Planning Systems. *Corvinus Regional Studies*, 1–2., 41–69.
- Salamin, G. (2023): The mapping of forms of spatial planning: An instrument-oriented tool for the international comparison of spatial planning activities. *European Spatial Research and Policy*, 1., 55–78. <https://doi.org/qdfw>
- Salamin, G. (2024): Towards a European model of spatial planning: An attempt to grasp the intellectual content of Europeanisation as reflected in European spatial planning documents. *DETUROPE: The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 3., 145–171. <https://doi.org/qdfx>
- Salamin G., Péti M. (Szerk.) (2006): *Egységes tervezési rendszer szakértői előkészítése: A tervezési gyakorlat értékelése, egy egységes tervezési rendszer lehetőségeinek feltárása és javaslat egy új szabályozásra*. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht., Budapest
- Salamin G., Péti M. (2019): Tervkészítéstől a governance-ig: A térbeli tervezés európai fogalma, jelentései és lehetséges hazai kapcsolódásai. *Tér és Társadalom*, 3., 7–28. <https://doi.org/qdfs>

- Salamin G., Péti M. (2023): Rugalmas földrajz vagy instabilitás? Változó terek a magyar területi tervezésben. *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 246., 81–92. <https://doi.org/qdfv>
- Schmitt, P., Wiechmann, T. (2018): Unpacking spatial planning as the governance of place: Extracting potentials for future advancements in planning research. *disP – The Planning Review*, 4., 21–33. <https://doi.org/gjcvsk>
- Stead, D. (2013): Convergence, divergence, or constancy of spatial planning? Connecting theoretical concepts with empirical evidence from Europe. *Journal of Planning Literature*, 1., 19–31. <https://doi.org/g4w96s>
- Stead, D. (2014): The rise of territorial governance in European Policy. *European Planning Studies*, 7., 1368–1383. <https://doi.org/g5gfvx>
- Stead, D., Cotella, G. (2011): Differential Europe: Domestic actors and their role in shaping spatial planning systems. *disP-The Planning Review*, 186., 13–21. <https://doi.org/c88h>
- Stead, D., Nadin, V. (2012): Shifts in territorial governance and the Europeanization of spatial planning in Central and Eastern Europe. In: Adams, N., Cotella, G., Nunes, R. (eds.): *Territorial development, cohesion and spatial planning: Building on EU enlargement*. Routledge, London, 182–205.
- Stead, D., Pálné Kovács, I. (2016): Shifts in governance and government across Europe. In: Schmitt, P., Van Well, L. (eds.): *Territorial Governance Across Europe. Pathways Practices and Prospects*. Routledge, London (Routledge research in planning and urban design).
- Szaló P. (2006): Az alap mellé épült ház. Az EU kohéziós politikájának hatása a hazai eszköz- és intézményrendszerre. *Falu Város Régió*, 1., 7–11.
- Teremy V. (2021): A településképi arculati kézikönyvek szerepe a falu- és vidékfejlesztésben. In: Salamin G., Tóth B. (szerk.): *Városok – tervezés – ingatlanpiac : Az urbanisztika aktuális kérdései*. Magyar Urbanisztikai Társaság (MUT), Budapest, 29–38.
- Van Well, L., Schmitt, P. (2016): Territorial governance across Europe. In: Schmitt, P., Van Well, L. (eds.): *Territorial governance across Europe. Pathways, practices and prospects*. Routledge, London (Routledge research in planning and urban design)
- Zimmerbauer, K., Paasi, A. (2020): Hard work with soft spaces (and vice versa): Problematising the transforming planning spaces. *European Planning Studies*, 4., 771–789. <https://doi.org/qdfz>

Jogszabályok

1996. XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről (Tftv)
1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (Étv)
2006. évi LIII. törvény a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű beruházások megvalósításának gyorsításáról és egyszerűsítéséről
2016. évi LXXIV. törvény a településképi védelméről
2023. évi C. törvény a magyar építészetéről (Méptv)
2023. évi CII. Törvény a területfejlesztésről. (Ttv)
- EU (2013). Regulation (EU) No 1303/2013 – common rules on the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the Cohesion Fund, the European Agricultural Fund for Rural Development and the European Maritime and Fisheries Fund
- KKK (2025) A felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések 2025/26-os tanévtől alkalmazandó képzési és kimeneti követelményei. A felsőoktatásért felelős miniszter közleménye. <https://kormany.hu/dokumentumtar/kepzesi-es-kimeneti-kovetelmenyek-2>
- KTM (1992) 21/1992.(XII.4.) KTM rendelet a területi főépítészekről
- Kormány (1997) OTÉK. 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről
- Kormány (2009a) 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól
- Kormány (2009b) 90/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet a főépítési tevékenységről

- Kormány (2010) 77/2010. (III. 25.) Korm. rendelet a területrendezési tervezési jogosultságról és a területrendezési tervezési tevékenység felügyeletét ellátó hatóság kijelöléséről.
- Kormány (2012) 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről
- Kormány (2013) 266/2013. (VII. 11.) Korm. rendelet az építésügyi és az építésüggyel összefüggő szakmagyakorlási tevékenységekről
- Kormány (2021a) 420/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet egyes kormányrendeleteknek a településtervezés egyszerűsítésével összefüggő módosításáról.
- Kormány (2021b) A 419/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet a településtervek tartalmáról, elkészítésének és elfogadásának rendjéről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről hatálya
- Kormány (2024a) TÉKA 280/2024. (IX. 30.) Korm. rendelet a településrendezési és építési követelmények alapszabályzatáról
- Kormány (2024b) 282/2024. (IX. 30.) Korm. rendelet a települési zöldinfrastruktúráról, a zöldfelületi tanúsítványról és a zöld védjegyről.
- Kormány (2025) 2/2025. (II. 28.) KTM rendelet a Versenyképes Járások Program végrehajtási rendszéről.

1. Függelék: Az EU-Kompendiumban kialakított négy európai területi tervezési hagyomány (modell)
természetének leírására használt dimenziók és alkalmazott kategóriák
*The dimensions and applied categories used to describe the nature of the four European spatial planning traditions
(models) established in the EU Compendium*

	Jogi "család"	Tematikai hatóköre	Jellemző területi szint	A hatalom helye	Köz- vagy magánszektor szerepe	Érettsége	Valóságformáló képesség (terv és a megvalósuló valóság közötti távolság)
Területi gazdasági tervezés	Vegyes	Tág	Országos	Központi és helyi	Köz	Érett	Vegyes
Átfogó integrált (teljes) tervezés	Vegyes	Tág	Sok szintű	Vegyes	Köz	Érett	Szűk
Területhasználat gazdálkodás	Diszkracionális	Szűk	Helyi	Központi	Vegyes	Érett	Szűk
Urbanizmus	Előírás	Szűk	Helyi	Helyi	Vegyes	Éretlen	Tág

Forrás: Nadin, Stead (2013, 1553.)